

COLOFON

Rosmalla (ISSN 0925-2894) wordt vier keer per jaar uitgegeven onder eindverantwoording van het bestuur van de Heemkundekring Rosmalen.
Heemhuis 'Mariënwater'
Berlicumseweg 8 5248 NT Rosmalen
Postbus 64 5240 AB Rosmalen

www.heemkundekringrosmalen.nl
info@heemkundekringrosmalen.nl

Bestuur Heemkundekring Rosmalen:

- Rien van Grunsven, voorzitter
- secretaris, vacature
- Henda Pennings, penningmeester
- Wilma van Creijl, bestuurslid
- Carin Bruggeman, bestuurslid
- Kitty van der Doelen-Crane, notulist

Werkgroep Redactieraad 'Rosmalla':

- Harry Coppens
- Gerrit Mol
- Frans Vos
- Krien van Hirtum, (lay-out en tekstverwerking)

Productie:

- Druk: Nextprint B.V. Rosmalen

Losse rummers:

- € 5,50 per uitgave

Distributieadres:

- Harry Coppens
Stationsstraat 8 5241 EE Rosmalen,
Tel.: 073-5218349

Kopijadres:

- Heemkundekring Rosmalen
Postbus 64 5240 AB Rosmalen
- info@heemkundekringrosmalen.nl

Ledenadministratie:

- Henda Pennings
- Vliertwijksestraat 4c
- 5249RH Rosmalen

Iedere auteur draagt persoonlijke verantwoordelijkheid over zijn of haar artikel. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd tenzij bronvermelding plaatsvindt.

JAARGANG 18 - NUMMER 4 DECEMBER 2008

Inhoudsopgave

Pagina

<i>Redactie</i>	Voorwoord	2
<i>Rien van Grunsven</i>	In Memoriam Henk Langens	2
<i>Frans Vos</i>	Hertoginne van Brabant	3
<i>Bob Heinen</i>	De terp en haar oorspronkelijke bewoners	5
<i>Harry Coppens</i>	Etymologie	7
<i>Carl T.M. Horn</i>	Straatnaam Hintham (1): Christiaan Kannemansstraat	10
<i>Gerrit Mol</i> <i>Krien van Hirtum</i>	Wandeling door Rosmalen	13
<i>Carl T.M. Horn</i>	Straatnaam Hintham (2) Henri Bayensstraat	26
<i>Wim Veekens</i>	Toponiem Hintham: Hendrik Joordensboei	28
Harry Coppens	Voor u gehoord 50	33

Foto omslag:

Maart 1876, overstroming in Rosmalen aan het begin van de vroegere Tweeberg, tegenwoordig Burg. Jonkheer von Heijdenlaan. Deze boerderijen, "De Schaapstal" en "Tivoli", stonden ongeveer bij de huidige spoorwegovergang in een gebiedje dat vroeger "Tivoli" werd genoemd.

Voorwoord

U leest in nummer 71 van Rosmalla, het periodiek van de Heemkundekring Rosmalen. Hoe weten we dat zo precies? Welnu, de redactie heeft de moeite genomen het register op dit tijdschrift bij te werken. Een interessante klus, destijds opgezet door Martien Veekens. Als u weten wil of er in de loop van de tijd over een of ander onderwerp geschreven is, of u wil nog eens wat nalezen, dan kunt u via www.heemkundekringrosmalen.nl gemakkelijk iets vinden. Via de knop Bewerken klikt u op Zoeken en u tikt het juiste trefwoord in.

Aan de schat van onderwerpen worden er in dit nummer weer een aantal toegevoegd. Uw bijzondere aandacht vragen wij voor een jubileum: Harry Coppens schreef de vijftigste "Voor u gehoord". In juni 1994 verscheen de eerste van deze vertelselkes, verzonnen of herschreven in onze eigen taal. Harry, gefeliciteerd en "dagge bedankt zijt, da witte!" Zeer de moeite waard is ook weer het artikel in de serie Toponiemen, waarvoor auteur Wim Veekens veel werk verzette. Ook de andere artikelen zult u met veel plezier lezen. Niet spectaculair, wel zeer lezenswaardig.

Ons lezersonderzoek leverde niet veel ingezonden formulieren op, wel een aantal waardevolle tips. Ook is men over het algemeen erg tevreden over opzet en werkwijze. Dat geeft de redactie moed. We blijven open staan voor positieve opmerkingen!

In Memoriam Henk Langens

Rien van Grunsven,
voorzitter Heemkundekring

Het overlijden van Henk Langens kwam voor velen als een donderslag bij heldere hemel. Voor onze Heemkundekring is het een heel zwaar

verlies. Met hart en ziel heeft hij zich vele jaren lang op alle mogelijke manieren ingezet. Nooit werd tevergeefs een beroep op Henk gedaan.

Na de eerste verwerking van zijn overlijden heb ik geprobeerd mijn herinneringen aan Henk voor de geest te halen en in dit memoriam met vele anderen te delen.

Henk en ik zijn beiden in de Weidestraat geboren en onze ouders en gezinsleden hebben ook na de verhuizing uit de Weidestraat altijd contact gehouden, waardoor ik zijn ontwikkeling en bijdrage aan zijn gemeenschap Rosmalen heb kunnen volgen. Zonder overigens volledig te

zijn, wil ik hier o.a. noemen zijn sportieve inbreng bij voetbalvereniging O.J.C. waar hij vele jaren een verdienstelijk 1^e elftal speler was en daarna een gewaardeerd jeugdleider.

Daarnaast mocht ik hem ook op vele manieren meemaken tijdens zijn tomeloze en enthousiasme inzet voor de vrijwillige brandweer, vaak onder hele moeilijke en trieste omstandigheden. Bij meerdere verenigingen was Henk steeds weer bereid zijn bijdrage te leveren, zoals bij het R.A.T. (Rosmalens Amateur Toneel) en Semper Floris.

Ook voor onze Heemkundekring was Henk op vele gebieden zeer actief. Heel belangrijk is zijn jarenlange bijdrage geweest voor het verzamelen en digitaal verwerken van onze bijzonder grote verzameling bidprentjes. Voor velen is deze verzameling een bron van informatie en naslagwerk. Wekelijks verrichtte Henk ook met enige collega's werkzaamheden op het B.H.I.C. (Rijksarchief) voor het in de computer brengen van de vele oude overlijdensregisters, om deze gegevens voor vele anderen toegankelijk te maken.

Daarnaast wil ik vermelden het werk voor de

tentoonstellingen, de werkgroepen, verhuizingen en activiteiten in het kader van de herindeling.

Het is dan ook heel terecht dat Henk voor zijn belangeloze en jarenlange inzet voor zijn Rosmalen in 2000 is gekozen tot Rosmalenaar van het jaar. Een benoeming om erg trots op te zijn.

Nog recentelijk heeft hij, ondanks de hinder van een knieoperatie, zich vol overgave ingezet voor de verhuizing van de Heemkundekring op Coudeewater.

Vrijdag 12 september j.l. heeft Henk ter voorbereiding van de presentatie van de Heemkundekring in de St.Lambertuskerk nog de tentoonstellingsborden overgebracht. Zowel zaterdag tijdens de Open Monumentendag als zondag tijdens het KOM-festival is Henk, samen met zijn vrouw, nog in de St.Lambertuskerk bij de presentatie geweest. Zondag bij het afscheid heeft hij nog aangegeven: "Rien, als de borden

teruggebracht kunnen worden, laat het mij dan maar even weten".

Altijd dienstbaar, niets was hem teveel.

Het heeft niet meer zo mogen zijn. Enige uren later is Henk in het ziekenhuis opgenomen en een week later op zondag 21 september is Henk daar op 74-jarige leeftijd overleden.

Zoals ik reeds vermeld heb zal de Heemkundekring Rosmalen Henk erg missen, maar hem wel in onze herinnering dankbaar zijn.

Wij realiseren ons ook dat het verlies van Henk voor zijn dierbaren, zijn vrouw Marietje, de kinderen, kleinkinderen en familie onbeschrijfelijk en vele malen groter is. Wij wensen hen dan ook veel sterkte toe bij het verwerken van dit verlies. Als wij daarbij van dienst kunnen zijn, willen wij daar onze medewerking aan verlenen.

Henk: Bedankt!

Hertoginne van Brabant

Bladerend in de Katholieke Illustratie van 11 juli 1952 vond ik een artikel over de Mariaverering in 's-Hertogenbosch. Het is geschreven door Lambert Tegengosch en de foto's zijn van Martien Coppens.

Frans Vos

Een van de vele plaatsen in ons vaderland, waar de Moeder Gods vereerd wordt, is de Bossche basiliek, die aan Sint Jan is toegewijd. Zei Onze Heer niet, in dat droevig uur, toen Hij aan het kruis genageld was: „Zoon, zie daar uw Moeder"! Het was tot zijn innigst geliefde leerling, dat Hij sprak, tot Sint Jan de Evangelist. En Brabant vereert de Heilige Maagd in het mooiste monument, dat verzeen is in dit oude hertogdom: de kathedrale basiliek van Sint Jan.

De geschiedenis van de Zoete Lieve Vrouw van

Den Bosch is een verhaal van luis-ter en van smart. In de prachtige dagen, dat Brabant nog een hertog bezat, is de Sint Jan gebouwd. Het verhaal wil, dat toen een ambachtsman brandhout in een bouwloods zocht, het verweerde beeld vond. Men gooide het niet in het vuur, dat zou niet passend zijn geweest, doch plaatste het zolang in de kerk, misschien min of meer in de hoop, dat het toeval de vraag, wat er uiteindelijk mee moest geschieden, zou beantwoorden. Dat antwoord liet niet lang op zich wachten.

Een jonge kerel van de bouw vond het geschonden beeld mooi en vroeg of hij het mee mocht nemen. Dat mocht hij. Maar toen hij het wilde optillen, kon hij dat niet: het was te zwaar; er was geen ver- wikkelen of verwegen aan. In die dagen was men eerder dan nu geneigd te aanvaarden, dat de hemel onze gedragslijn soms bepaalt door wonderlijke tekenen. En zo werd geconcludeerd, dat de hemel

aldus te kennen gaf, dat het beeld in de nieuwe kathedraal moest blijven. Van toen af dateert de verering van de, Zoete Moeder.

Heel machtige en heel arme mensenkinderen kwamen hier bidden, gelijkelijk zich toe-vertrouwend aan haar, die in de hemel onze voorspreekster is. Het hertogdom Brabant kwam tot bloei en ging ten onder; soldaten van aller heren landen stroopten ons kaal, Hollandse geuzen ontnamen ons de kathedraal, verwaarloosden haar twee eeuwen lang en brachten haar tot de rand van verval. Het beeld van de Moeder Gods moest de wijk nemen naar Brussel; het Brabantse volk, eens uitbundig en vol zwier, wordt een arm en bangelijk en benepen volk van keuterboerkes.

Eindelijk braken nieuwe tijden aan en wij konden onze kathedraal weer in gebruik nemen. Het duurde echter nog drieënveertig jaar, vóór het Lieve-Vrouwe-beeld terugkwam uit Brussel.

In 1853 droeg mgr. J. Zwijsen het opnieuw de Sint Jan binnen: "Sint Jan, ziedaar wederom uw Moeder." Heel Brabant juichte. Er kwam nieuw leven in de stille gouw. De kathedraal werd hersteld; de hoge kerk, op ossenhuiden gebouwd, zal niet vergaan. En Den Bosch, kathedraal, Zoete Moeder, werden drie voor één, drie begrippen, die tot één begrip van

vroomheid werden voor het zuidelijke mariale gewest. De donkere tijden waren voorbij. Er kwamen dichters voort uit dit volk van Brabant en er was er een, die de zangerige litanie van Loreto verrijkte met een nieuwe aanroep, een nieuwe titel: Hertoginne van Brabant.

Het hertogdom Brabant is in de geest van ons goede volk niet ondergegaan, toen rondom ons vorstendommen en heerlijkheden werden weggespoeld door misfortuin en tegenspoed. Op de troon van Den Bosch zetelt onze Zoete Moeder en onze Vrouwe Hertoginne.

En ook de oude luister is niet vergaan. Ieder jaar, op het feest van de Zoete Moeder, trekken onze bisschop, onze priesters, onze zangers, en bruidjes, onze gilden, onze meisjes en jongens met de mannen en vrouwen naar de kathedraal; zij voeren het kostbare beeld door de stad en bidden en zingen voor onze Moeder en Hertogin. Hun bidden were van dit land misfortuin en tegenspoed.

De hemelse Moeder, die wij luisterrijk vieren en tot wie onze vaders baden in dagen van smaad, zal haar mantel wijd uitgespreid houden over haar hertogdom en daaronder zullen wij veilig, somtijds vrolijk en somtijds droef, leven en eenmaal eeuwig gelukkig zijn.

De terp te Rosmalen en haar oorspronkelijke bewoners

Toen Rosmalenaar Bob Heinen met pensioen ging, begon hij al snel een opleiding tot stadsgids in 's-Hertogenbosch. Als onderdeel daarvan moest hij een scriptie maken en koos daarbij voor klooster De Annenborch. Hij maakte gebruik van de volgende bronnen:

- Henk de Werd: Oud Rosmalen (1987)
- Rosmalla deel 4 (1991)
- Rosmalla deel 1 (1995)
- Brabants Dagblad/Martien Veekens (15-4-1997)
- De voornaamste huizen en gebouwen van 's- Hertogenbosch 2
- Stadsarchief 's-Hertogenbosch

Inleiding

Temidden van een moderne wijk, de Overlaet, in Rosmalen staat een opvallende terp met er bovenop een stokoude boom.

Naspeuring in diverse artikelen en boeken bracht aan het licht dat het hier gaat om het oude kasteel Rodenborch, later ingericht als klooster Sinte Annenborch.

In de maanden april en mei 1986 werd op dit terrein een onderzoek verricht naar de op dat moment nog aanwezige resten.

Helaas waren al eerder tijdens egalisatiewerkzaamheden als gevolg van ruilverkavelingen in de polder veel funderingen gesloopt, waaruit gegevens gehaald hadden kunnen worden.

Onderstaand volgt een onderzoek naar het gebouw alsmede haar bewoners.

Kasteel Rodenborch

Het kasteel Rodenborch werd rond 1400 gebouwd door Hendrik Dickbier. Het terrein had volgens archeoloog Eddie Nijhof oorspronkelijk een grootte van 26 x 20 meter, hetgeen voor een kasteel relatief klein was.

Rondom deze grond was een gracht gegraven van minimaal 7 meter breed.

Aan de zuidzijde van dit terrein bevond zich een

tweede, meer afgerond terrein dat eveneens van een gracht was voorzien.

Dit terrein waarop zich thans de heuvel met de (naar men zegt 250 jaar oude) linde bevindt, is niet opgegraven. Er is wel een proefsleuf gegraven om een beeld van de opbouw van de heuvel te verkrijgen.

Het eerstgenoemde terrein had aan de zuidkant een brug, de hoofdingang van het kasteel.

In de ommuring waren aan weerszijden van de brug twee halfronde poorttorentjes aangebracht. Aan de noordkant van het terrein werd later de brug vervangen door een dam.

Het kasteel dat opgegraven is, heeft zich oorspronkelijk over twee terreinen uitgestrekt.

De vorm en het ontbreken van kasteelresten op het meest zuidelijke terrein doet vermoeden dat hier een verhoogd terrein heeft gelegen, een zogenaamd Mottekasteel.

Dit zou betekenen, dat dit terrein de oorspronkelijke hoofdburcht van het kasteel is geweest.

Later is deze motte uitgebreid met een voorburch aan de noordzijde. Er zijn aanwijzingen uit de opgraving, dat het mogelijke Motte-terrein aan de zuidzijde al vrij snel buiten ge-

bruik raakte en dat de oorspronkelijke voorburcht als hoofdburcht is gaan functioneren.

In 1444 wordt een andere bezitter van het kasteel genoemd: Aert Heym, en tot grote teleurstelling van ondergetekende, die een verre voorvader ontdekt dacht te hebben, niet een elders genoemde Aert Heynen.

Aert (of Arnold) Heym werd in 1435 benoemd tot schepen in 's-Hertogenbosch. Hij verkocht het kasteel aan Jan van Baexen (Jan Bax, Jan Baaks), geboren in 1450 en gestorven in 1530.

De moeder van Jan van Baexen, Johanna, stamt waarschijnlijk uit het geslacht Heym, dat gronden bezat in de omgeving van 's-Hertogenbosch en ook te Rosmalen.

Klooster Sinte Annenborch

In 1481 verkoopt Jan van Baexen het "castrum Rodenborch" aan de priester Arnoldus voor de som van 1200 Rijnguldens met het doel een klooster te stichten voor de nonnen, afkomstig van het klooster Bethaniën op de Windmolenberg in 's-Hertogenbosch.

De priorin van het klooster wordt Agnes, de zuster van Jan van Baexen.

De naam van kasteel Rodenborch verdwijnt en daarna is er sprake van het klooster Sinte Annenborch.

Het duurde echter nog tot 1505 voordat de nonnen hun intrek namen en de op dat moment nog veilige stad verlieten.

Tot 1543 bleef het een beetje sukkelen met de nonnen. Daarna begon de bloeitijd van het klooster, want Augustinessen van het klooster In den Hage uit Helmond, dat met de grond gelijk was gemaakt, kwamen de gelederen versterken.

Het werden roerige tijden!

In 1566 sloeg de beeldenstorm van Antwerpen over naar 's-Hertogenbosch.

Het einde van het klooster en het lot van de bewoners

In 1572 werd het klooster in brand gestoken door hervormingsgezinden en vluchtten de nonnen op karren van behulpzame Rosmalenaren naar 's-Hertogenbosch en namen hun intrek in

huize De Cluijt in de Verwerstraat, naast het klooster der Bogarden (mannelijke begijnen).

Omdat het Bogardenklooster uiteindelijk nog door slechts één pater werd bewoond en de zusters in huize De Cluijt plaatsgebrek hadden, hechtte paus Sixtus V in 1585 zijn goedkeuring aan de opheffing van het Bogardenklooster en gaf toestemming aan de zusters van Sinte Annenborch om van dit klooster gebruik te maken. Vermoedelijk werden huize De Cluijt en het Bogardenklooster door verbouwingen aaneengesmeed tot een "nieuw" klooster.

In 1607 namen enkele Jezuïeten hun intrek in 's-Hertogenbosch en huize De Cluyt.

In 1610 begonnen deze Jezuïeten met het geven van onderwijs. Het aantal Jezuïeten nam vanwege het succes in het geven van onderwijs toe: van vijf naar acht leraren die les gaven aan vierhonderd kinderen, vier paters voor de administratie en zielzorg en vier broeders voor de huishouding.

De behuizing werd te klein.

De aartshertog bepaalde in 1613, dat het klooster van de zusters in handen moest overgaan van de Jezuïeten, mede op grond van een oude overeenkomst, waarbij de Bogarden hun klooster zouden afstaan aan de Jezuïeten.

Een gedeelte van de zusters vertrok naar andere kloosters en een aantal werd ondergebracht in huisjes, aan de uiterste grens van het terrein gelegen. Uiteraard werden ze op kosten van de Jezuïeten onderhouden.

In 1622 gaven ze met toestemming van de bisschop alle stukken die betrekking hadden op de overgebleven goederen, en daarmee ook het beheer, over aan de Jezuïeten.

Op 14 september 1629 werd 's-Hertogenbosch veroverd door Frederik Hendrik.

De meeste Jezuïeten waren toen al uit Den Bosch gevlucht.

Het klooster, dat tegenover de Verwerstraat aan de overzijde van de Dieze stond, werd door de Raad van State aan de Gouverneur van de stad tot woning gegeven, "alsook het huys De Groote Ketel en twee dobbelde huyskens, anders vier woningen onder twee dacken, staande in de

Mortel achter den Hoff van 't Clooster: de huysinge genoemd De Pauw, staende in de Verwerstraat alsook 't huys, genoemd De Cluijt”.

Het heeft uiteindelijk tot 1768 geduurd voordat het eigenlijke klooster van de Jezuïeten, een deel van de bijbehorende kerk en de huizen De Groote Ketel, De Pauw en De Cluijt werden afgebroken om plaats te maken voor het Gouvernementshuis.

Dit was echt het einde van de zusters van Sinte Annenborch, waarvan er nog acht in leven waren. De inkomsten voor deze acht zusters bedroegen toen op jaarbasis 1300 Rijnguldens, hetgeen een aanzienlijke som moet hebben betekend.

Ingevolge de oude overeenkomst waren het de

Jezuïeten die dit bedrag moesten opbrengen.

Slot

Tot zover de geschiedenis achter de terp van Rosmalen.

Getracht is een chronologisch en afgerond verhaal te schrijven over de gebouwen (kasteel en klooster) en de bewoners.

De verleiding was groot om zijwegen in te slaan, bijvoorbeeld over de kasteelbewoners Heym en van Baexen, waarover in het Stadsarchief veel informatie is te vinden. Ook de rol van de Bogarden en de Jezuïeten nodigt uit tot verder leeswerk.

Dit bewijst eens te meer dat je nooit uitgedacht en uitgelezen raakt over de boeiende geschiedenis van de stad 's-Hertogenbosch.

Etymologie

Harry Coppens

Men maakt studie van de geschiedenis, de herkomst, van ieder woord (etymologie). Niet alleen dialectwoorden, maar eveneens woorden die niet gebonden zijn aan een bepaalde streek, maar waar dan ook in Nederland voor komen en die behoren tot het zogenaamde A.B.N. Zo maar wat voorbeelden:

Adamsappel

Uit de verhalen uit de Bijbel van Adam en Eva weten we dat Adam van de verboden vrucht heeft gegeten en uit het paradijs werd verjaagd. Het verhaal wil dat een deel van die appel in zijn keel is blijven steken. Het strottenhoofd bij mannen, bij de ene meer dan bij de andere, steekt enigszins vooruit. Dit zou voor ons een herinnering zijn aan de zondeval van Adam en Eva.

Goesting

Zin of trek hebben. Afgeleid van goût = smaak (Frans) gustus (Latijn) De gustibus non est disputandum. Over smaak valt niet te twisten.

Zo mager als een wasbord

Dit gebruikte men onder meer bij het wassen. Een wasbord is een plankje waarover gegolfd zink geslagen is.

Dit wasbord plaatste men in de wastobbe en dan werd het vuile wasgoed krachtig over de ribbels van het wasbord gewreven, net zo lang totdat het ergste vuil losliet.

Dit wasbord lijkt op de ribbenkast van iemand die broodmager is.

Herd

Haard (stookplaats). Dit is de oorspronkelijke betekenis.

Kniep (mes)

Afgeleid van knippen, knijpen.

Foekepot-rommelpot

Foeke is de nabootsing van het hierbij gemaakte geluid.

Kremer(ke)

Afgeleid van (mars)kramer Deze man, een marskramer, die dikwijls zware lasten te dragen had, kreeg gemakkelijk rugpijn en liep voorover gebogen als iemand met rugpijn.

Dat heb je zeker bij de klokzeep gekregen

Niet veel waard. Kocht je toentertijd klokzeep dan zat daar dikwijls een klein cadeautje bij (van weinig waarde, maar in die tijd toch zeer gewild.)

Mulder

Is een meikever, maar een molenaar wordt ook zo genoemd. Dat molenaars dikwijls wit bestoven zijn laat zich begrijpen. Maar ook de mannelijke meikevers zien er wit bestoven uit.

De naamsoverdracht hangt hiermee samen.

Swerres

Door de week. Verkort uit des werkendaags. Mijn swerrese broek.

Wegescheet

Strontje op het oog. Weg en schijten. Men geloofde dat iemand dat opliep als hij op de weg zijn behoefte deed.

Hij heeft een geheugen als een teems

Hij vergeet alles. De teems was een zeef.

Het was een hulpmiddel voor de veehouders om de melk te zeven, zodat huidschilfers, haren en mestdeeltjes niet in de melkbus terecht kwamen.

Onder de plak zitten

Niks te zeggen hebben, onder de duim gehouden worden.

De plak was een instrument, waarmee de schoolmeester in het verleden lastige leerlingen strafte. Het was een korte stok met een houten schijf aan het ene uiteinde, waarmee de meester de leerlingen op de vlakke hand sloeg.

Een klikspaan

Iemand die nogal eens klikt. Dit heeft iets met de ziekte lepra te maken (vroeger melaatsheid). Komt buiten Europa nog veel voor. Tot 1800 ook in Europa. De lepralijders werden afgezonderd in het leprozenhuis. Op bepaalde dagen mochten zij in de stad komen bedelen. Ze droegen een zogenaamde lazarus klep of klap, waarmee ze moesten kleppen om mensen te waarschuwen dat er een melaatse aan kwam. Het waren dus “klaplopers”, mensen die voortdurend moesten kleppen met die klap en leefden van de bedelarij.

In feite leefden ze van de bedelarij en teerden op de zak van anderen.

Sakkerju

Is afgeleid van Sacré Jésus.

Nondeju

Van Nom de Dieu.

G.v.d.

God verdoeme mij is de feitelijke vertaling. Ik denk niet dat velen zich realiseren dat ze in feite aan God vragen hen te veroordelen tot de helse straf. Je roept onheil over je eigen af en dat zal men toch niet beogen.

Hij is bang voor zijn eierkorf

Heel voorzichtig zijn dat je niet ziek wordt. Ik kan me nog herinneren dat eieren in een korf vanuit Rosmalen te voet naar de markt in Den Bosch werden gedragen. Met zo'n eierkorf moet men voorzichtig omgaan en zo ook met zijn eigen lichaam.

Een snotneus

Gedraagt zich te aanmatigend voor zijn leeftijd.

Vroeger bestond de binnenhuisverlichting uit olielampen en kaarsen. Kleine olielampjes met lange tuiten noemde men snotneuzen. Als de olie bijna op was hing men de lamp voorover om het laatste druppeltje

olie naar de pit te laten lopen.

Vaak bleef er een druppel olie aan de tuit hangen zoals bij een klein kind met een druipende neus.

De molen is door de vang

Een hopeloze zaak, er is geen houden meer aan. De vang is de klem waarmee de draaiende as vastgezet wordt om de molenwieken tot stilstand te brengen.

Is de molen door de vang dan heeft men de molen niet meer in de macht en gebeuren er ongelukken.

Iemand mangelen

Iemand scherp ondervragen. Een mangel is een werktuig dat diende voor het uitwringen en mangelen van het wasgoed.

Met de deur in huis vallen

Zonder voorbereiding ergens over beginnen te spreken.

Vrijwel alle huizen zijn tegenwoordig voorzien van een hal of gangetje. Heel vroeger echter gaf de voordeur direct toegang tot de woonkamer. Zonder aankondiging viel men dan vrijwel letterlijk met de deur in huis.

Iemand hekelen; over de hekel halen

Iemand scherpe verwijten maken.

Een hekel is een balkje waarop ijzeren pinnen en het werd gebruikt om de knopen uit het vlas te halen en vooral om het vlaslint te splitsen in draden en daarmee opgemaakt voor het spinnen.

Niet verwarren met de repel die gebruikt werd om de zaadbollen te verwijderen.

In de haak zijn

Zuiver, zoals het hoort. met die haak wordt de winkelhaak bedoeld, die door de timmerman wordt gebruikt voor het uitzetten van zuiver rechte hoeken.

Zo kreeg, in de haak zijn de “figuurlijke” betekenis van in orde zijn, zoals het dus hoort

Iets op zijn kerfstok hebben

Hij heeft iets op zijn geweten. Het was een houten lat waarop de schulden werden ingekerfd. In feite ging het om twee net geschaarde stokjes. Elk van de twee partijen had namelijk een deel van een in de lengte gespleten stok onder zich. Het aantal betalingen of leveranties werd genoteerd door telkens de twee delen tegen elkaar aan te leggen en dan een kerf te maken over de beide stukken heen. Was de kerfstok vol dan werd de rekening vereffend. Wie veel kerven op zijn stok had, had veel schulden aangegaan. Een kerf, die een van beide partijen eenzijdig had aangebracht “op eigen houtje” was ongeldig.

Aan de leiband lopen

Niet zelfstandig zijn.

Een klein kind dat nog niet kan gaan of staan moet aan de leiband lopen. Soms droegen kinderen bij het leren lopen een valhoed, zodat ze hun hoofd niet bezeerden als ze vielen.

Wie de koek krijgt, wie de gard.

De gard krijgen is straf krijgen wegens slecht gedrag. De gard was een bundeltje rijshout, waarmee geslagen werd.

Als je 50 wordt, gaat men ervan uit dat je weet waar Abraham de mosterd haalt.

In de Bijbel wordt vermeld dat Abraham door God werd gevraagd zijn enige zoon aan Hem te offeren. (Dit soort offers kwam meer voor in die tijd). Ter plaatse aangekomen ging hij op zoek naar wat afgebroken takjes voor de brandstapel. Zo'n bundel van die takjes noemde men een mutsaard, wat later werd tot mutserd. En in Rosmalen en omstreken werd dit musterd. genoemd Nog wat later wisten ze niet eens meer wat een musterd was. Mosterd was wel bekend. en leek veel op musterd En zo spreekt men op de dag van vandaag van: Weten waar Abraham de mosterd haalt en is van de oorspronkelijke betekenis, hout voor de brandstapel om zijn zoon te offeren, niets meer over gebleven.

Straatnaam: Ch. Kannemansstraat in Hintham (1)

Carl T.M.Horn

In het begin van de zestiger jaren van de vorige eeuw is één van de nieuwe straten, geprojecteerd vanaf de Pastoor van Thiellaan achter langs de Annakerk naar kerkhof en de Mariaschool en vanaf daar met een haakse bocht gaande naar de Jan Heijmanslaan, vernoemd naar Christiaan Kannemans. De enige bebouwing aan de straat destijds was een complex parochiële jeugd-, sport- en schoolgebouwen.

Wie is Christiaan Kannemans?

Christiaan Cornelis Kannemans werd geboren te Breda op 13 juli 1812.

Hij werd in zijn tijd als een verdienstelijk zeeschilder beschouwd, hoewel niet van het niveau van een Louis Meyer of de zeer gewaardeerde J.C.Schotel.

Van zijn 10e tot zijn 12e jaar was Kannemans leerling van de bloemstillevenschilder J.H.Frederiks. Omdat een kunstopleiding niet tot de mogelijkheden behoorde, werd hij huisschilder;

eerst als leerling van zijn oom die ook huisschilder was, later als zelfstandige.

Hij ontwikkelde zichzelf vervolgens tot kunstschilder, met als specialisme het schilderen van zeestukken. Toen een van Kannemans' schilderijen tweemaal zoveel bleek op te brengen als het schilderen van vensters en deuren, wist zijn vrouw, gesteund door het advies van de kerkschilder Johannes Bosboom, hem te overreden de stap naar de vrije kunst te maken.

In 1840 werd zijn Bredase schildersbedrijf herschapen in een schildersatelier. Kannemans wist al spoedig een succesvolle carrière op te bouwen. Hij ondervond

steun van een aantal begunstigers die hem van opdrachten voorzagen en een studiereis naar Engeland financierden. Een tweede reis, langs de Hollandse en Franse kust, maakte Kannemans met steun van koning Willem II. Voor diens collectie kreeg hij de opdracht om een 'kalme zee' en een 'woelende zee' te schilderen, wat echter doorkruist werd door de dood van de vorst. Een indruk van het laatste specialisme geeft De redding van de equipage van de Oostenrijkse brik Pegno d'Amicizia, die Kannemans in 1852 in opdracht van de gemeente Brouwershaven heeft vereeuwigd ten bate van de overlevenden.

Tentoonstellingen

Kannemans' werk was te vinden op tentoonstellingen van Levende Meesters in heel het land. Hij hield tentoonstellingen in Den Haag, Groningen en Rotterdam in de jaren 1843-1876 en te Leeuwarden in 1855.

Hij behoorde, samen met de enige andere Brabander, Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817-

1896 Oisterwijk), tot de dertig schilders die meewerkten aan de Historische Galerij De Vos, een initiatief van de Amsterdamse assuradeur en kunstbeschermer Jacob de Vos, die aankomende historieschilders met een dergelijke opdracht heeft willen ondersteunen. Toen de galerij, in 1850 begonnen, in 1863 werd geopend in het paviljoen in de tuin van De Vos' woning aan de Herengracht, telde de verzameling 253 olieverfschetsen die samen de vaderlandse geschiedenis verbeeldten van 40 v.Chr. tot het jaar 1861 en bedoeld waren om op groot formaat te worden uitgevoerd. Kannemans' aandeel in de galerij waren twee scènes met de vlootvoogd Johan van Galen.

Onderscheidingen op Wereldtentoonstelling

Van rijkswege ontving Kannemans de opdracht om schilderijen te vervaardigen van de spoorbruggen bij Moerdijk, Culemborg en Zaltbommel, bestemd voor de wereldtentoonstelling in Philadelphia in 1867. Op die tentoonstelling zouden hem twee medailles ten deel vallen.

Ook in België en Duitsland kende hij succes. Hij won in 1853 de grote keizerlijke zilveren medaille in Duinkerken, wat hem in zijn woonplaats een serenade bij fakkellicht opleverde, en in 1855 de koninklijke gouden medaille in Yperen. Het Handelsblad vond dit, samen met een verkoping via de Kunstverein in Wenen, een overtuigend bewijs van de blijvende waardering van de Nederlandse schilderkunst in den vreemde (5 oktober 1855).

Kannemans werd in 1877 benoemd als leraar handtekenen aan de KMA, waar hij tot aan zijn dood werkzaam zou blijven.

Te Breda werd in 1845 opgericht de Vereniging tot Aanmoediging der Beeldende Kunst. In hetzelfde jaar organiseerde die vereniging een tentoonstelling van Levende Meesters. Deze expositie werd gehouden in het stadhuis; de opbrengst ervan kwam ten goede aan de armen. Tijdens het vijf dagen durende evenement werden ruim tweehonderd schilderstukken getoond. Omdat er geen catalogus bekend is en de Bre-

dasche Courant alleen melding maakte van deelnemers afkomstig uit of woonachtig in Breda lijkt het erop dat het hier een aangelegenheid van lokaal belang betrof.

Uit de verslaglegging van de krant valt op te maken dat vooral het werk van stadgenoot Christiaan Kannemans in de smaak viel. Blijkens het krantenartikel maakte Kannemans grote vorderingen in zijn zeestukken. Ook werd vermeld dat voormalig stadgenoot Petrus van Schendel bij deze gelegenheid verscheidene werken exposeerde.

Begonnen als huisschilder

De autodidact Kannemans, begonnen als huisschilder, beoefende het voor een Brabander vrij ongebruikelijke genre zeeschilderkunst. Hij nam met zijn stukken regelmatig deel aan exposities in Nederland en België en zijn werk werd in diverse buitenlandse verzamelingen opgenomen. Voor een aankomend kunstenaar was het vaak van belang dat hij gesteund werd met advies, opdrachten of kunstreizen. Kannemans bevond zich wat dat betreft in een riant positie. Advies kreeg hij van de bekende kerkschilder Johannes Bosboom, die regelmatig in Breda vertoefde. Hij ontving ondersteuning van J.A. van der Burgh, voorzitter van de Raad van Koophandel, gemeenteraadslid in Breda en groot bevorderaar van kunsten en wetenschappen.

Maar het belangrijkste was toch wel zijn beschermheer generaal H.G. baron Nahuys van Burgst (1782-1858), die na zijn pensionering buiten Breda op het landgoed Burgst was komen wonen. Hij kocht verschillende grote schilderstukken van Kannemans, stelde hem in de gelegenheid een kunstreis naar Engeland te maken (waar hij toegang kreeg tot verscheidene kabinetten). Bovendien gaf Nahuys van Burgst hem opdracht om voor zijn kleine kabinet jaarlijks een stuk te schilderen en zorgde er tevens voor dat familie en vrienden werk van Kannemans afnamen.

Hij schilderde tientallen zee- en riviergezichten, waaronder gezicht op Vlissingen, gezicht op de

Schelde, gezicht op de Thames bij Margate, de reed genoemde rede bij Brouwershaven enz..

In 1877 werd Kannemans, 65 jaar oud, aangesteld als docent aan de Koninklijke Militaire Academie. Hij bleef tot aan zijn dood in 1884 aan het instituut verbonden. Hij was aan de KMA de laatste kunstenaar van naam.

In 1859 exposeerde Kannemans voor enige dagen enkele kapitale zeestukken in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis aan de Grote Markt te Breda. Ook kon men er werk van Kerremans aanschouwen. Het Bredase kunstklimaat werd voornamelijk bepaald door Kannemans, zijn leerling Kerremans, Klein en Vermeulen.

Schilderijen voor o.a. Oostenrijkse keizer

Tot kort voor zijn dood zond Kannemans regelmatig werk in naar tentoonstellingen. Op de Haagse expositie van 1853 werd zijn 'steeds klimmende verdienste' opgemerkt. Prijzen vie-

len hem ten deel, hij vond begunstigers en zijn werk werd in binnen- en buitenland aangekocht. Onder de kopers bevonden zich de keizer van Oostenrijk en de Weense Kunstverein. In Breda was hij verder vanaf circa 1853 actief als fotograaf. Hoewel hij nooit officieel als zodanig ingeschreven stond, noemde hij zich wegens zijn opdrachten voor het koningshuis tevens 'hoffotograaf'. Samen met zijn zoon fotografeerde hij zeer veel portretten en stadsgezichten. Het Rijksprentenkabinet te Amsterdam bezit tekeningen.

Bronnen:

1. Gemeente Archief Rosmalen
2. Streekarchivariaat langs Aa en Dommel
3. Ned. Beeldende Kunstenaars 1750-1950 door Pieter A. Scheen.
4. Immerzeel; Kunstkroniek 1848 (blz.56); Scheen; Thieme Becker; Wurzbach.

Zeegezicht van Christiaan Kannemans

Een wandeling door Rosmalen

Gerrit Mol en Krien van Hirtum

Onze Heemkundekring Rosmalen zette voor Open Monumentendag 2008 een wandeling uit door ons dorp. De bedoeling was om zo gericht te kunnen kijken naar een aantal panden of plaatsen waar vanuit de historie gezien enig belang aan te hechten was. Een goede gedachte. Helaas was het die dag slecht weer en de vraag is of voldoende mensen van deze wandeling gebruik maakten. Het leek onze redactie een goed idee om de wandeling nog eens te maken en te kijken of er behalve de genoemde gebouwen nog meer te zien was. U zult begrijpen dat we niet volledig zijn in onze keuze. Bij de beschrijving is gebruik gemaakt van beschrijvingen van de Bossche afdeling van BAAC, Bureau voor bouwhistorie, archeologie, architectuur- en cultuurhistorie. We hebben gesnuffeld in de boeken van Henk de Werd, in

www.rosmalenseherinneringen.nl
en natuurlijk in onze eigen onvolprezen Rosmalla's. Ook werd dankbaar gebruik gemaakt van wat anderen ons in het veld vertelden. Een vliegende kraai vangt altijd wat! We nodigen u uit om mee te wandelen!

De letters vóór de titels van de monumenten en soms tussen haakjes er achter corresponderen met de plattegrond op pagina 27.

Natuurlijk starten we onze wandeling bij het oudste monument van Rosmalen, de Lambertuskerk. Vanaf de Markt hebben we een mooi uitzicht op dit markante gebouw. Wat een verschil met de situatie van vroeger, toen de pastoor door een soort laantje al brevierend naar de kerk gewandeld moet hebben. Een toevallige passant ziet nu zelfs geen samenhang meer tussen kerk en pastorie, aan de overzijde van de Markt, waar we straks onze wandeling zullen beëindigen.

a:Sint Lambertuskerk en kerkhof.

Door vergrotingen gewijzigd Gotisch gebouw,

bestaande uit een 15^e eeuwse toren, een driebeukig basilicaal schip uit het begin van de 18^e eeuw, een lagere 16^e eeuwse dwarspand waarnaast in 1911 een gelijkvormig tweede dwarspand gebouwd is met oostelijke koren, en een eveneens in 1911 gebouwd diep en laag koor in gotische vormen.

Deze uitbreidingen zijn naar ontwerp van architect F. Ludewig.

Het schip is inwendig in 1824 classicistisch gewijzigd, waarbij de lichtbeuk door een tongewelf in stuc aan het oog onttrokken is, kooflijst, scheibogen en kapitelen (ionische) in stuc.

Inventaris:

-gesneden houten communiebank uit 1759

-eiken preekstoel uit omstreeks 1750

-orgelkast en orgeltribune uit de eerste helft van de 19^e eeuw evenals het orgel, een tweeklaviers instrument in 1850 gemaakt door F.C. Smits uit Reek

-houten Mariabeeld door Walter Pompe uit 1751

-bewening van Christus, 16^e eeuwse houten kruisbeeld

-geelkoperen kroonluchter, tweemaal zesarms.

Kerkhof St. Lambertuskerk.

Rondom de kerk ligt, zoals in veel dorpen, een kerkhof. De vraag is wel of je hier in deze drukke winkelomgeving echt "te rusten" bent gelegd! De Rijksdienst voor de Monumentenzorg heeft in 2002 op verzoek van de Heemkundekring Rosmalen een quick-scan m.b.t. het kerkhof uitgevoerd.

Een status als rijksmonument is niet mogelijk.

Wel werd onder andere geconcludeerd:

-het kerkhof is op lokaal niveau wel belangrijk vanwege de genealogische en historische waarden.

-het kerkhof en de kerk hebben een ensemble waarde.

Momenteel wordt nagegaan of enige bijzondere graven op de gemeentelijke monumentenlijst

geplaatst kunnen worden.

Wie meer wil weten over dit prachtige kerkhof, moet eens gaan praten met de beheerder. Zijn adres krijgt u ongetwijfeld als u aanbelt op de pastorie. Dan krijgt u tal van waarheden, maar nog meer anecdotes!

Schuin achter de kerk aan de Deken Fritsenstraat stond vroeger een klooster met in de onmiddellijke omgeving (kleuter)scholen. Jammer dat al deze gebouwen zijn verdwenen. Alleen de bewoners van deze scholen kunnen nog vertellen, maar stenen houden het meestal langer vol. Hoewel

b: Het Huis van Meeuwen.

Het Huis van Meeuwen in 1925

Het klooster of huis van Meeuwen werd in 1872 gebouwd in opdracht van de stichteres Maria Theresia Coenen, geboren in 1806 in Maastricht en in 1835 gehuwd met Frans Jacob Anton van Meeuwen, een koopman uit 's-Hertogenbosch. Vanaf 21 april 1873 kwam het klooster ten nutte van de wezen en bejaarden van Rosmalen.

In 1875 leidde pastoor Olifiers de eerste vijf zusters uit Schijndel binnen. Het betrof hoofdzuster Helena van Kant en de zusters Vincentia Vughts, Machtilda Olieslagers, Wilhelma van Vlokhoven en Berchma de Gier.

Het klooster heeft in de tweede wereldoorlog veel schade opgelopen en is rond 1985 gesloopt. Ook de naast het klooster gelegen meisjes-

school, waar de zusters lange tijd les hebben gegeven, en de tegenover het klooster gelegen kleuterschool zijn beiden gesloopt.

Op de plaats waar het klooster en de meisjesschool hebben gestaan, staat nu een gebouw met appartementen voor ouderen. Dit complex heeft de naam Meeuwenhof gekregen.

We wandelen verder door de Deken Fritsenstraat. Achter huisnummer 37 ziet u nog de plek waar eens de molen van Duffhues gevestigd was. Als u de Pastoor Coolenstraat inwandelt, ziet u wat meer. Een uitvoerige beschrijving van deze molen is door wijlen Felix Duffhues gegeven in Rosmalla jaargang 15, nummer 3, september 2005.

Molens zijn een lust voor het oog, passen in elk landschap en verhogen de schoonheid ervan.

c: De molen van Duffheus.

De molen nog met houten onderbouw die in 1934 werd vervangen

De molen van Duffhues gelegen aan de Deken Fritsenstraat was een achtkantige bovenkruier.

Op 12 augustus 1902 deed Pieter Duffhues het verzoek aan Burgemeester en Wethouders van Rosmalen voor het oprichten van een windgraanmolen, welke vergunning op 28 september 1902 werd verleend.

Pieter Duffhues kocht de molen van de familie Durksz in Drachten. De molen is misschien voor een florijn verkocht, met de verplichting zelf

voor afbraak en transport te zorgen. Het transport heeft over water plaatsgevonden tot de loshaven 's-Hertogenbosch en vandaar met een mallejan of bovenwagen verder vervoerd naar Rosmalen. Op 1 februari 1903 is de molen in gebruik genomen.

Blijkbaar was wind alleen een te onzekere factor om te kunnen malen. Op 17 augustus 1908 wordt een vergunning verleend voor het plaatsen van een benzinemotor en op 10 juli 1931 voor het plaatsen van een dieselmotor.

In 1934 heeft er een ingrijpende wijziging van de molen plaatsgevonden. De grootste verandering was de vervanging van de houten onderbouw door stenen, zoals dat nu nog te zien is.

In de oorlog heeft de molen veel schade opgelopen, met name vanaf oktober 1944 tot de officiële bevrijding in 1945. In de molen zat een uitkijkpost van de geallieerden. Omdat niet elk schot van de Duitsers, gericht op deze post, raak was, werden ook veel boerderijen in de omgeving getroffen.

Waarschijnlijk door het niet beschikbaar zijn van middelen om een restauratie mogelijk te maken is de molen langzaam maar zeker in verval geraakt. In 1960 zijn de wieken, de kap en de stelling verwijderd wegens gevaar voor de omgeving. In 1976 is de gehele bovenbouw gesloopt. Wat rest is de stenen onderbouw, die in 1997 is verbouwd tot woning en nu nog als zodanig dienst doet.

In de Deken Fritsenstraat zien we in twee huizen, de nummers 43 en 58, nog enkele voorbeelden van levensbomen. Een **levensboom** is in de bouwkunde een gietijzeren ornament dat in het

bovenlicht van een deur is aangebracht. In Nederland ziet men ze vaak bij oudere huizen en boerderijen. Dit door- gaans wit geschilderde, symmetrische ornament vertoont in het algemeen een rijkversierde, rechtopstaande stam met een weelderig, gestyleerd wortelstelsel en een bescheiden kruin,

waarin zich twee belletjes of klokjes bevinden. Het geheel wordt soms gecompleteerd door een viertal, eveneens gietijzeren, hoekstukken. Navraag bij de bewoners leerde ons dat ze deze levensboom gewoon een leuke versiering vonden en hem daarom geplaatst hebben. Hij had hen wel veel geluk gebracht, vertelden ze, dat wel!

We wandelen verder door de Deken Fritsenstraat en gaan linksaf de Pastoor Hordijkstraat in. Als we zo'n wandeling door het dorp maken, valt het op dat er nogal wat verhogingen te zien zijn. Inderdaad: Rosmalen werd vroeger doorsneden door een dijk, een waterkering dus. Daarvan zien we bij het straatnaambord Brug- gen een duidelijk voorbeeld.

d: Oude waterkering

Opgang naar restant van de oude dijk

Een polder, volgens de "Dikke van Dale": "Een door dijken omgeven stuk land met beheersbare waterstand".

Als we de geschiedenis van Rosmalen bekijken dan is die beheersbaarheid van de waterstand in "onze" polder dikwijls ver te zoeken geweest. Niet voor niets stond Rosmalen in vroeger tijden bekend als een ellendig land "des winters in het water en des zomers in het zand".

Vanuit Oss in het oosten liep een slaperdijk via Geffen, naar Nuland en Rosmalen en zo verder stroomafwaarts van de Maas naar het westen, om bij hoge waterstand van die rivier de dorpen

te beveiligen tegen overstromingen. Enkele kleine restanten van deze dijk zijn nog aanwezig, bijvoorbeeld in Nuland, het stukje dijk vanaf het Heeseind naar de overweg, op de Heinis en Herven en hier in Rosmalen op Bruggen en de Oude Dijk richting 't Ven, als "sporen van een woelig verleden". Dikwijls ging het mis. Als bij hoog water en storm het water tegen de dijk werd gestuwd, gebeurde het regelmatig dat op een onverwachte plek zo'n dijk doorbrak. Het water stroomde dan met volle kracht door de ontstane opening en er ontstond een "wiel", zoals we die nu nog verschillende op de Heinis kunnen zien. Ook op Bruggen waren tot in de vijftiger jaren nog wielen te zien. Ze zijn helaas gedempt.

In normale winters liep de polder meestal onder water via de Beersche Overlaat. Het reizen naar de Maasdorpen gebeurde dan met een bootje of veer. Door het verbeteren van de dijken, zeker na de overstroming van 1953, langs de grote rivieren is een betere waterbeheersing ontstaan en is het tegenwoordig mogelijk om de polders, die vroeger regelmatig onder water liepen en voor een hoop ellende zorgden, nu te bestemmen als grote bouwlocaties. Zo is in de polder ten noorden van 's-Hertogenbosch de wijk Maaspoort verzezen en datzelfde gebeurt nu met de polder ten noorden van Rosmalen waar eerst de wijk De Overlaat en nu de Groote Wielen, de eens zo prachtige weidse en groene polder omtoveren tot nieuwe woonwijken. In deze laatste wijk is het water weliswaar weer een belangrijke factor, maar nu gelukkig beter beheersbaar.

e: De Coelenborg.

Verder wandelend naar de Schoolstraat treffen we nabij de rotonde met de Rodenborchweg een pannenkoekenhuis, gevestigd in een voormalige boerderij, "De Coelenborg".

De naam is overigens afgeleid van een herenhuis uit 't begin van de 18^e eeuw. Het pand is gebouwd in 1931 in opdracht van Lambertus Coppens. De oorspronkelijke driedeling had een gezamenlijke lengte van 24 meter en bestond uit het woongedeelte van een kleine 10 meter, de stal van 8 meter en 'd'n deel' van 6 meter. Wie

meer wil weten over dit opvallende gebouw en zijn bewoners, moet opnieuw in Rosmalla duiken: jaargang 2, nummer 3, september 1992. Een van de bewoners vertelt u daar op sappige wijze hoe het leven daar verliep. Een historisch betere naam dan "De Coelenborg" zou wellicht "De Smidse Hoef" zijn geweest. Hier in de buurt woonde immers de smid Grad Hermens, wiens zoon Toon later in de Stationsstraat de zaak voortzette.

Opvallend in de top van de zijgevel is het "waterstaatsschildje" uit 1947, herinnerend aan

de wederopbouw na de oorlog. Boeren die hun woning in '40 – '45 door oorlogsgeweld verloren hadden, werden door de overheid geholpen hun bedrijf weer op te bouwen. Als herinnering kregen ze dit schildje in de muur gemetseld. Je komt het overal in Nederland tegen. We zijn er nog niet uit of zo'n schildje alleen in boerderijen is terug te vinden.

We gaan vervolgens rechtsaf, vlak na de oversteekplaats voor fietsers. Gaande naar de Nieuwendijk zou de argeloze wandelaar denken dat hij links een brink passeert, een ruim driehoekig pleintje met een grasveld. In Drente, maar ook

in de Brabantse Kempen kom je die brinken tegen, ze zouden een restant zijn van een verzamelplaats van schapen. Navraag leert echter dat zoiets in Rosmalen helemaal niet speelde. Het veldje is door wegverleggingen zo “gegroeid”.

f: De Annenborchboom.

Aan het eind van de Nieuwendijk gaan we via de Terpeborch links de wijk De Overlaet in, op zoek naar wat de oudste en in ieder geval de markantste boom van ons dorp wordt genoemd: de Annenborchboom, gelegen op de Terpeborch. De foto van de boom sierde de omslag van jaargang 14 en 15 van Rosmalla en werd gebruikt voor een van de laatste Nieuwjaarswensen van de gemeente Rosmalen. De boom is een monumentale *Tilia Vulgaris*, in het Rosmalens: de Hollandse linde. De boom staat op de plaats waar de motte (houten toren) gestaan zou hebben van het op 1 juli 1485 door onder andere ridder Jan van Baexen gestichte Augustinessenklooster “Annenborch”. Jan van Baexen werd op 25 oktober 1505 Heer tot Rosmalen en in 1509 Laagschout van 's-Hertogenbosch.

De Striensestraat.

We zoeken de stoep langs het fietspad naar het dorp weer op en gaan bij de Striensestraat rechtsaf. Aan enkele kleinere woningen (huisnummers 23 en 25) uit de twintiger jaren kun je hier zien dat het vroeger zogenaamde ‘arbeiderswoningen’ waren. Niet al te groot, er zal wel een schuurtje met wat kippen en geiten bij gehoord hebben. Nu zijn het twee, maar tot voor een aantal jaren waren het drie huizen en in een ver verleden zelfs vier.

De schuur achter het moderne witte woonhuis op nummer 29 is overigens ook nog interessant. Hij is negentiende-eeuws gemetseld en de voorgevel is voorzien van een blokmotief in een witte pleisterlaag. De schuur heeft een rechthoekig grondplan en een met riet gedekt zadeldak met een wolfseinde. Een wolfsdak is een type dak. Het is een zadeldak, waarbij echter de uiteinden zijn afgevlakt of afgewolfd. Deze uiteinden worden ook wel *wolfseinden* genoemd. De hellings-

graad van deze uiteinden is vaak groter dan die van de aangrenzende grote dakvlakken. Vermoedelijk is de schuur rond 1900 verbonden met de woning. Opnieuw bijzonder is het schildje in de gevel van deze boerderij. We zagen het al eerder in het pannenkoekenhuis aan de Rodenborchweg.

We gaan linksaf door de Hortensiastraat en komen zo bij de Gedachteniskapel.

g: Gedachteniskapel Vennehof.

Weliswaar niet een woonruimte, maar zeker thuishorend in deze wandeling. Stichting Gedachteniskapel Rosmalen heeft op 4 mei 1995 in gezelschap van burgemeester P. v.d. Velden in het centrum van Rosmalen de gedachtenisruimte Vennehof geopend. We kunnen met een gerust hart zeggen dat Vennehof een aanwinst is voor Rosmalen. Niet alleen door de herdenkingen van Rosmalense oorlogsslachtoffers, maar ook vanwege de herdenkingen van Rosmalenaren die recent overleden zijn. Hun overlijdensbericht, vaak vergezeld van een prentje, ligt er ter inzage. Sinds jaar en dag zijn kerken en kapellen de geschikte plaatsen waar bezoekers speciale momenten kunnen herdenken of emotionele gebeurtenissen kunnen verwerken.

Deze intentieruimte voor alle gezindten is oorspronkelijk gebouwd als herinnering aan de Rosmalense burger-oorlogsslachtoffers. Ook is

aandacht besteed aan drie Rosmalens jongemannen die in Indië gesneuveld zijn. Dit gedenkteken is ontworpen door oud-Indië-veteraan Jos Heijmans. Een aparte gedenksteen herinnert aan de initiatiefnemer van Vennehof, de alom geëerde Jan Verhoeven. Architect van Vennehof is Harry Gruben

Schuin tegenover de gedachteniskapel, rechts in de richting van de Nieuwstraat, was voorheen de Bergt. Jo Versteijnen vertelt over die buurt en zijn bewoners in Rosmalla van oktober 2000 (jaargang 10) en september 2004 (jaargang 14).

We gaan verder door de Venstraat en steken de Raadhuisstraat over. We blijven maar uit de buurt van misschien wel de lelijkste plek van het huidige Rosmalen (het al jarenlang leegstaande postkantoor!). We gaan rechtdoor en zo komen we bij de drukke kruising van Venstraat, Dorpsstraat, Weidestraat en Stationsstraat. Hier bevinden zich voor Rosmalen bijzondere woningen. Interessant is te horen dat in het pand van de huidige woninginrichting (links) eertijds een stationskoffiehuis was gevestigd. Niet zo verwonderlijk, zo vlak bij het spoor. Bijzonder is wel dat dit pand, oorspronkelijk een boerderij, rond 1875 is gebouwd door Gred Pennings, de grondlegger van bouwbedrijf Pennings.

Huize 't Ven, Weidestraat 1

h: Woonhuis Weidestraat 1.

Aan de rustieke Weidestraat ligt dit pand, dat tot voor kort de naam 't Ven droeg. Het pand heeft van oorsprong een L-vormige grondslag. Het hoofdgebouw heeft nu een vierkante grondslag en omvat drie niveaus, begane grond, eerste verdieping en een zolder. De hoofdbouw heeft een met leien gedekt tentdak met in- en uitwendige hoekkepers. Midden op het dak bevindt zich een windvang met daarop het jaartal 1924, waarschijnlijk het bouwjaar. Het hoofdgebouw is recentelijk voorzien van een aanbouw aan de beide zijgevels. Het woonhuis heeft monumentale waarde vanwege gevels, bouwmassa, de situering en als ensemble van woning met bijgebouwen en begroeiing op het perceel.

i: Woonhuis Stationsstraat 2.

Schuin tegenover zien we verscholen in het groen Hoog Oord, waar de beroemde meester Ceelen ooit woonde. Er wordt bijna met eerbied gesproken over deze schoolmeester, die trouwens ook een straatnaam "verdiende" in de wijk De Overlaet.

Dit laat negentiende eeuwse neo-classicistische pand is gelegen aan de Stationsstraat. De toegang tot dit perceel met vrijstaande woning is voorzien van een negentiende eeuws hekwerk met daarop de naam "Hoog Oord".

Het pand omvat een kelder, begane grond en een zolderverdieping onder een afgetopt tentdak. De schilden van het dak zijn gedekt met ge-

smoorde verbeterde Hollandse pannen.

In de tweede helft van de twintigste eeuw is het pand aan de rechterzijde met een eenlaagse serre uitgebreid. Het pand heeft op de begane grond een doorlopende gang in het midden. Ter linkerzijde bevinden zich de voor- en achterkamer die worden gescheiden door een wand met daarin schuifdeuren. De overhoekse schouw tegen deze wand is enkel in de achterkamer behouden. Beide vertrekken zijn voorzien van een stucwerk plafond met een rijk middenornament en een kabelomlijsting.

De slingertrap naar de zolderverdieping heeft een rijk gedecoreerde trappaal en balusters met dezelfde allure. In de jaren zestig is naar verluid op de eerste verdieping een indeling in slaapvertrekken tot stand gekomen.

Het is duidelijk dat deze buurt een rijke historie telt. Er staan nogal wat oudere, maar ook duurdere woningen. Illustere bewoners verbleven hier, met illustere verhalen. Hier in de Stationsstraat kwam in 1944 ook een V-2 neer, die na akelige kronkelingen gemaakt te hebben boven het dorp de nodige verwoestingen aanrichtte, hoewel hij niet tot ontploffing kwam (gelukkig maar!).

Het is ook de omgeving waar het postkantoor verbleef: Stationsstraat 23, Stationsstraat 4 en Dorpsstraat 72. Wie daar meer over wil lezen, moet nog eens de Rosmalla opzoeken van juni 2004, waar Dorry Derhaag een lezenswaardig verhaal schreef onder de titel Het Postwezen in Rosmalen 1942 – 2004.

We gaan weer verder, de Stationsstraat in. Aan het einde daarvan zien we het voormalige stationsgebouw in Spoorstraat 2, waar nu een paramedisch centrum is gevestigd. Niet erg mooi, maar samen met het voormalige café Juliana (Stationsstraat 4) biedt het toch weer heel wat vertelstof.

Al was het maar de manier waarop de spoorbomen werden bediend: met de hand en voor twee overgangen tegelijk! (De overweg aan de Burg. Wolterstraat en aan de Tweeberg).

j: Voormalig station anno 1881.

In vroegere jaren waren de mensen, om zich te verplaatsen over langere afstanden, aangewezen op eigen vermogen (benen) of geholpen door paarden of ezels of zelfs olifanten (Hannibal). De uitvinding van de stoommachine (1769) en later de stoomlocomotief heeft een zeer grote invloed gehad op de mogelijkheid om zich vrij snel te verplaatsen van punt A naar B.

In 1803/04 bouwde de Engelsman R. Trevithick voor de Penydarran Ironworks de eerste bruikbare "Stoomautomobil". Er werd een snelheid van 15 km mee bereikt.

De eerste werkelijk bruikbare stoomlocomotief is gebouwd door George Stephenson (1781-1848), die van hulpstoker in een kolenmijn was opgeklommen tot stoomwerktuigmaker. Zijn prototype maakte in 1814 een geslaagde proefrit op een mijnspoorweg bij Killingworth.

Op 27 september 1825 trok een van Stephenson's locomotieven de eerste goederentrein over de eerste openbare spoorweg ter wereld van Stockton naar Darlington met een snelheid van 25 km per uur. De reizigerstreinen op deze spoorweg werden daarvoor door paarden getrokken.

Op 20 september 1839 reed de eerste trein in Nederland van Amsterdam naar Haarlem.

Daarna werd al snel het spoorwegnet in Nederland uitgebreid, zeker ook omdat de staat zich ging inzetten voor het aanleggen van het spoorwegnet. Ook het traject 's-Hertogenbosch naar Nijmegen werd voorzien van een spoorweg en

deze doorkruiste het dorp Rosmalen. Rosmalen werd een stopplaats voor de trein en in 1881 arriveerde de eerste trein op de halte in de Stationsstraat. Dit alles had een grote invloed op het leven van de mensen in zo'n klein dorp met 3000 inwoners.

Ook het goederenvervoer was zeer gebaat met deze treinhalt. Met name het transport van kolen naar bijvoorbeeld een instelling als Coude-water en naar de opslagplaatsen van de kolenhandelaren kon nu veel gemakkelijker en sneller verzorgd worden vanuit de laad- en losplaats op het station. In 1938 werd echter besloten om het personenvervoer van en naar Rosmalen te beëindigen en het station alleen nog te gebruiken voor de goederentreinen. In 1972 besloten de spoorwegen om ook met het goederenvervoer in Rosmalen te stoppen. Vele jaren was Rosmalen dus verstoken van personenvervoer via de trein. Tot in 1981, precies 100 jaar na de komst van het eerste station, kreeg Rosmalen weer een eigen station, weliswaar op een andere plek dan waar het eerste stond. Nu meer op een centrale en beter bereikbare plek in het dorp dat intussen was uitgegroeid van 3000 inwoners in 1881 tot ruim 23000 in 1981.

We wandelen terug naar de hoek van de Dorpsstraat/Weidestraat en gaan rechtsaf. In de richting van het centrum komen we bij een uniek buiten in het dorpscentrum, de Vijverberg, Dorpsstraat 117

Villa Vijverberg.

Het markante gebouw, verscholen achter een hek, is van oorsprong een buitenplaats. In 1883 werd de Vijverberg gebouwd als zomerhuis door de familie Sweens van de bekende koffiebrand-rij De Drie Mollen. Het gebouw is in de loop van de jaren vaak verbouwd, gelukkig bleef de toren steeds behouden. Ook de tuin is de moeite van het bekijken waard, al is het maar door de spijlen van het hek. De beste manier om wat meer over dit prachtige huis en zijn bewoners te lezen, vormt de Rosmalla van september 2001.

Het mooie witte huis Dorpsstraat 77, schuin tegenover De Vijverberg, laat een fraaie gevelsteen zien met een afbeelding van Maria.

In de serre was tot aan de oorlog het Rosmalense postkantoor gevestigd.

We gaan weer verder en zien links enkele voor Rosmalen karakteristieke woning/boerderijen.

m: Woonhuis Dorpsstraat 91.

Het “huis van Buijs”, Dorpsstraat 91, is de laatste jaren sterk in de belangstelling. Of liever: het land wat er bij hoort.

Het zou een belangrijk onderdeel van het veelbesproken Centrumplan moeten worden. We duiden het meestal aan als “het landje van Buijs.” Het huis is meer typerend voor het oude Rosmalen dan menig “villa” in de Dorpsstraat.

De toegang tot het vrij grote perceel aan de rustieke Dorpsstraat wordt geaccentueerd door een statig laat negentiende-eeuws gietijzeren hek-

werk. De (neo-)classicistische hekstijlen zijn voorzien van een granaatappel. Het laat negentiende eeuws, vrijstaande woonhuis met een T-vormige plattegrond, bestaat uit twee bouwdeelen, beide voorzien van een begane grond en een zolderniveau. Het woondeel is met machinaal gevormde baksteen in staand verband gemetseld en met de lange zijde op de straat georiënteerd. Het met gesmoorde verbeterde Hollandse pannen gedekte zadeldak heeft wolfseinden en twee kleine daklichten. Midden op het dak is een zeshoekige schoorsteen met een geprofileerde afdekking geplaatst. Dwars achter het woondeel is een iets lager bouwdeel met van oorsprong een bedrijfsfunctie geplaatst. Dit bouwdeel is eveneens voorzien van een met gesmoorde pannen gedekt zadeldak en wolfseinde.

Op het erf bevinden zich naast de woning een bakhuisje met zadeldak en sobere windveer, een houten schuur en een put.

Deze voormalige boerderij met waterput, houten schuur en bakhuisje vormt een ensemble dat karakteristiek is voor de boerderijenbouw in de tweede helft van de negentiende eeuw. Het pand heeft monumentale waarde vanwege de gevels, de bouwmassa, de situering en als ensemble.

Het volgende pand vertoont uiterlijk veel overeenkomst met Dorpsstraat 91. U moet daar maar eens goed naar kijken!

n: Woonhuis Dorpsstraat 83.

Dit vrijstaande sobere woonhuis uit de vroege twintigste eeuw is gelegen aan de rustieke Dorpsstraat. Het pand, met begane grond en zol-

derniveau, heeft een rechthoekige grondslag en is met de korte zijde naar de straat gekeerd. De gevels zijn in kruisverband gemetseld en voorzien van een grijze gecementeerde plint, het zadeldak is met modern gesmoorde pannen gedekt. Tegen een deel van de achtergevel bevindt zich een kleine eenlaags aanbouw met lessenaarsdak en voormalige keuken.

Op het achtererf staat een vrijstaand bijgebouw met een met muldenpannen bedekt zadeldak, dat onder een kleine hoek op het woonhuis georiënteerd is. Binnen is de smalle gang over de gehele diepte van het pand aan weerszijden voorzien van vertrekken.

Naar verluid is rechts achter in het pand een kelder gesitueerd. De voormalige keuken is omgebouwd tot sanitaire ruimte.

De voormalige boerderij heeft monumentale waarde vanwege gevels, de bouwmassa, de situering en als ensemble. Het pand is karakteristiek voor de boerderijenbouw in de vroege twintigste eeuw en heeft daarom bouwhistorische en architectuurhistorische waarde.

Op de kruising gaan we rechtsaf de Burgemeester Woltersstraat in, maar kijken eerst nog naar het mooie villa-achtige huis op de hoek, waar trouwens van 1885 tot 1911 het postkantoor was gevestigd.

l: Woonhuis Dorpsstraat 66.

Deze grote villa op een royaal perceel op de hoek van de Dorpsstraat en de Burgemeester Woltersstraat is in de tweede helft van de ne-

gentiende eeuw in neo-classicistische stijl tot stand gekomen.

De entree tot het erf is geaccentueerd met een hekwerk tussen twee betonnen hekpijlers. Het woonhuis telt vier niveaus, kelder, begane grond, eerste verdieping en zolder.

Het afgetopte schilddak is gedekt met verbeterde Hollandse pannen. De in kruisverband gemetselde gevels zijn voorzien van een grijskleurige gecementeerde plint. De eenvoudige kroonlijst volgt de vorm van de gevels en loopt over al de gevels van het pand door. Tegen de achterzijde van het pand is een vijfhoekige erker gesitueerd. Tegen de hoek linksachter staat een moderne aanbouw.

De woning heeft een indeling met een middengang over de gehele diepte van het pand, die verschillende vertrekken ontsluit. De oorspronkelijke vloer van de gang bestaat uit een patroon van zeshoekige tegels die zwart of wit van kleur zijn. De gehele vloer wordt ingesloten door een rand van gele en een rand van zwarte tegels. De deuren met houtimitatieschildering in de gang bevinden zich alle in oorspronkelijke deurkozijnen met een marmerimitatie schildering.

Ter rechterzijde van de gang bevinden zich de voor- en achterkamer die in de oorspronkelijke situatie gescheiden werden door een wand met schuifdeuren. De beide vertrekken zijn voorzien van sobere stucplafonds met een rondmiddenornament.

De vijfhoekige erker is voorzien van een zwart-witte vloer bestaande uit achthoekige plavuizen. Aan de linkerzijde bevindt zich de deur naar een tweede voorkamer, de deur die de trap naar de zolderverdieping ontsluit en de deur naar de keuken die sterk is vernieuwd. Vanuit de keuken is de kelder onder het huis toegankelijk. Het dek van de kelder bestaat uit stalen liggers met daartussen troggewelfjes.

Dorpsstraat 66 werd gebouwd in opdracht van burgemeester Wolters.

Op de toegangspoort staat tot onze verrassing de naam Vreeburg. Die naam hoorde toch bij Villa Fleurie? We weten niet precies hoe, wanneer en waarom dit hek dan hier terecht gekomen is.

Onze tocht gaat verder, in de richting van de spoorwegovergang. Die lag vroeger overigens iets meer meer in de richting van de Stationsstraat. De los- en laadplaats is nog duidelijk aanwezig. Hier moeten heel wat steenkolen gelegen hebben die de Rosmalenaren in de lange wintermaanden verwarmden. Ook stond hier lang een spoorwachtershuisje.

We gaan de spoorweg over. Over het spoor zien we het benzinepompstation. De exploitant daarvan, Van de Berg, roept weer verhalen op van diens illustere voorouders, die in de Dorpsstraat een kolenhandel, later ook oliehandel hadden.

Wie meer wil weten, moet eens kijken op www.rosmalenseherinneringen.nl. Dan ben je uren onder de pannen en krijg je rode oortjes. Heerlijk! Inmiddels lonkt de Standerdmolen.

k: Standerdmolen aan de Molenstraat.

Het is wel duidelijk dat Rosmalen vroeger meerdere molens gehad moet hebben. In 1377 is er al sprake van een windmolen, een crijtermolen en een watermolen. In 1692 wordt er gesproken over een rosmolen bij het landgoed Coudewater. In zijn Aardrijkskundig woordenboek van 1847 schrijft A.J. van der Aa voor wat betreft Rosmalen: "Men heeft er twee leerlooierijen, eene vermicelli- en macaronifabriek, een bierbrouwerij, eene houten windkooren-, eene roskooren- en eene rosoliemolen".

Er waren dus meerdere molens in Rosmalen. Van al die molens is alleen deze standerdmolen nog geheel in werking. Wanneer de molen gebouwd is, is niet precies bekend, maar in ieder geval vóór 1698, toen Cornelis Couwenbergh genoemd werd als molenaar op de korenwindmolen alhier. Op sommige balken en planken zijn jaartallen aangebracht. Dit zou erop kunnen wijzen dat de molen eerst ergens anders heeft gestaan en dat men bij het afbreken de balken en planken heeft genummerd om hem op zijn huidige plaats weer precies zo te kunnen opbouwen.

Oorspronkelijk was de molen een open standerdmolen. Deze open constructie is dichtgemaakt om het houtwerk te beschermen tegen

weersinvloeden. Men verkreeg zo tevens een kleine opslagruimte. De molen stond vroeger op een natuurlijke verhoging, voorzien van opritten voor de molenkarren in een landelijke omgeving. Van deze omgeving is nu niet veel meer over. In 1912 werd de molen door bliksem getroffen, waardoor de molenstenen naar buiten werden geslingerd. De molen werd hersteld met onderdelen uit andere molens. Tot 1920 is de molen aangedreven door houten roeien (wieken). In dit jaar zijn deze vervangen door ijzeren roeien. De molen is nog tot 1947 in gebruik geweest. Sinds 1986 laten de huidige molenaars, de molen nog steeds regelmatig draaien, met name op toeristische hoogtijdagen. Ook schoolklassen zien we er regelmatig rondstruinen.

We keren terug naar het dorp en gaan weer rechtsaf de Dorpsstraat in. We laten de Burgemeester Nieuwenhuijzenstraat rechts liggen, vertellen hier ook niets over de twee, of eigenlijk drie horecabedrijven in dit gedeelte en passeren de Kentering. Heel veel oudere Rosmalenaren vertellen smakelijk over de bouw van dit sociaal-cultureel centrum sommigen hebben nog de littekens in hun handpalmen van het eigenhandig stenen kappen. Hoe je er ook tegenaan kijkt, de Kentering is een begrip voor Rosmalen en wijde omgeving. Mooi is het gebouw niet,

Dorpsstraat 69.

daar zijn de geleerden het wel over eens!

Natuurlijk komt het gesprek ook over misschien wel het meest besproken pand in Rosmalen: Dorpsstraat 69. Voor- en tegenstanders van behoud rollen al over elkaar heen, dus doen wij er hier maar het zwijgen toe. Dorpsstraat 69 is een karakteristiek pand in het centrum van ons dorp. Het ligt op ca 1620 m2 grond met aansluitend aan de achtertuin een maïsveld. Het huis werd gebouwd in 1924 in opdracht van de heer Van de Laar, bovenmeester in Rosmalen. Het pand was voor zijn enige dochter en haar gezin, de familie Hurkmans. De familie van de Laar woonde zelf in het ernaast gelegen pand Dorpsstraat 67, wat later nog een tijdje gemeentesecretarie was en tegenwoordig een boekwinkel.

De Driesprong

**1930. Oude gemeentehuis en brouwerij
"De Kroon" op de achtergrond**

We naderen het einde van onze wandeling en komen op de Driesprong. Op de plek waar nu de Wereldwinkel en de Likkepot zijn, stond tot begin jaren vijftig brouwerij, "De Kroon." (o) De gewelven van deze brouwerij werden tijdens de Tweede Wereldoorlog volop gebruikt als schuilplaats, later ook als kolenopslagplaats voor de gemeente. Niet zo verwonderlijk als je weet dat op de andere hoek waar nu de Rabo-

bank lelijk staat te zijn, het gemeentehuis uit 1825 stond **(p)**. De gebouwen van de brouwerij werden later gebruikt als groentewinkel, boekbinderij en timmerwerkplaats. Ook de brandspuit moet hier enige tijd achter het timmermanshout verstopt gestaan hebben. Na de oorlog was hier ook nog een wagenmakerij en een café-taria gevestigd. Kortom: een rijke plek voor historisch Rosmalen.

q: Villa Fleurie.

Aan de ander kant van De Driesprong valt natuurlijk Villa Fleurie op. Wie dit horecabedrijf binnenwandelt, proeft nog iets van de “deftige villa” die het gebouw was, toen het in 1890 gebouwd werd in opdracht van een Utrechtse bakker. Hij noemde het gebouw Vreeburg, een naam die te lezen was op de zuilen die voor het gebouw een hek droegen. Die zuilen staan nu te pronken voor Dorpsstraat 66, we vertelden het al eerder. Villa Fleurie werd o.a. bewoond door burgemeester Von Heijden toen het pand overigens De Driesprong heette. Toen Von Heijden afscheid nam, werd de villa omgebouwd tot gemeentehuis. Later fungeerde het als politiebureau, nog later als horecabedrijf. Over carrière maken gesproken! Jammer is het natuurlijk dat de prachtige bomen vóór de villa, die op foto's nog te zien zijn, verdwenen. Ze moeten samen met de tuin van de pastorie een parkachtig aanzien gegeven hebben aan dit deel van ons Rosmalen.

We wandelen langs de villa naar de Markt en gaan op de Markt naar rechts. Daar ziet u op nr.1 de pastorie van de Lambertuskerk, Een statig gebouw. Van buiten mooi, maar wie er wel eens binnen komt, zal begrijpen dat de Birgittaparochie graag een ander parochiecentrum wil. Navraag bij dé kerkhistoricus van Rosmalen, Antoine de Visser, leerde ons tot onze verbazing dat niet bekend is hoe oud de pastorie is. Opvallend aan de buitenkant is wel het **bovenlicht** boven de voordeur. In ieder geval uniek.

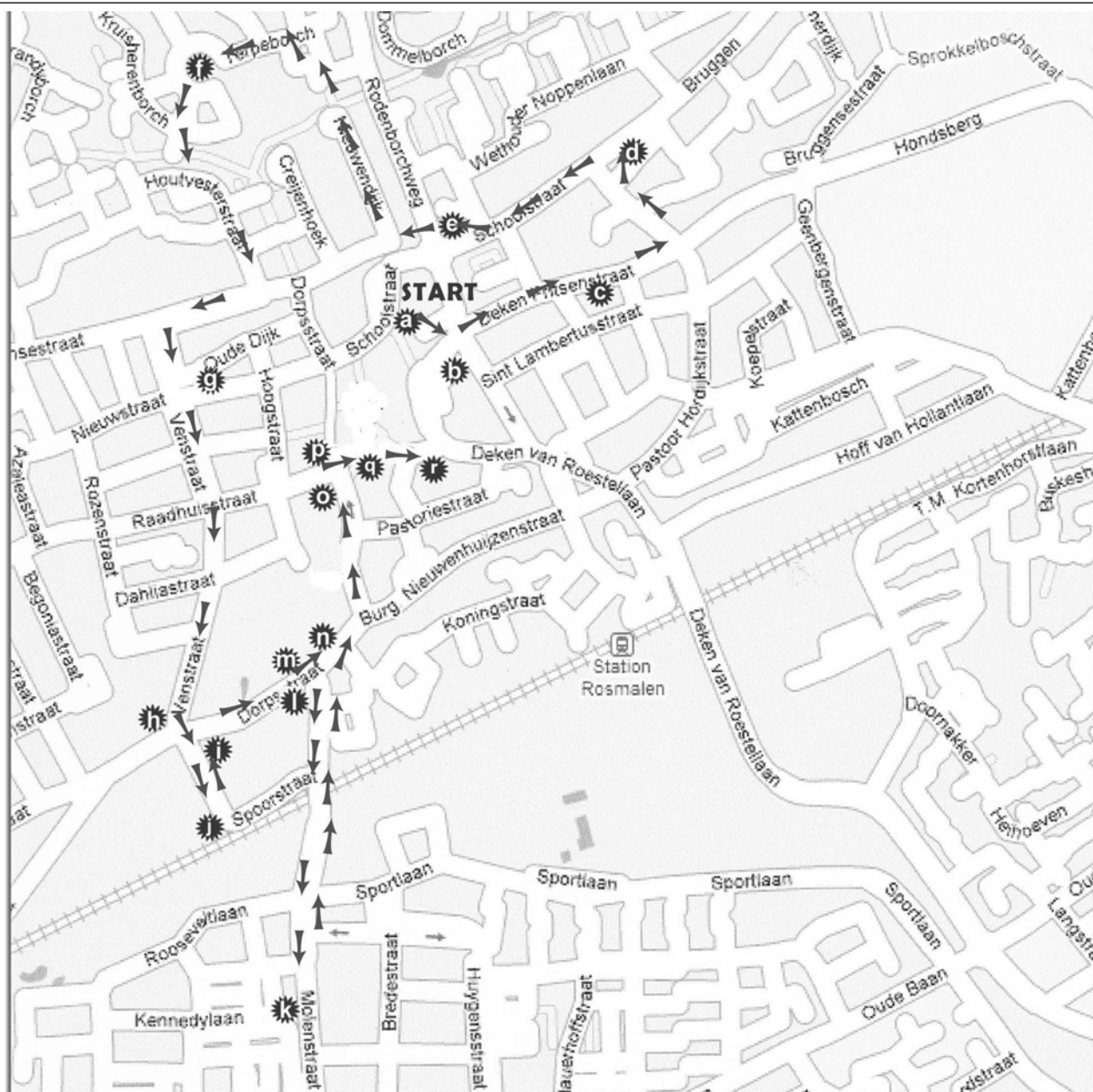
r: De pastorie.

De vrijstaande pastorie is gelegen aan de zuidzijde van de Markt te Rosmalen. Het pand heeft een rechthoekige plattegrond en omvat een kelder, een begane grond, een verdieping en een zolder onder een met pannen gedekt schilddak. De vijftiende- of zestiende-eeuwse kelder heeft een tongewelf en enkele kaarsnissen. Aan de oostzijde is het pand voorzien van een eenlaags koetshuis onder een met pannen gedekt schilddak. De voorgevel van dit koetshuis kent een inrijpoort met daarin een sluitsteen met het jaartal 1825. De pastorie is vermoedelijk aan het begin van de twintigste eeuw aan de achterzijde voorzien van een tweelaagse aanbouw onder een plat dak. Later is aansluitend op deze aanbouw een brede serre onder een plat dak tot stand gekomen. Het perceel is voorzien van een ommuring met ezelsrug. Aan de voorzijde bevindt zich een negentiende-eeuws gietijzeren hek gedecoreerd met granaatappels. De gemetselde pijlers zijn voorzien van een blokmotief en een hardstenen ornament in de vorm van een bol op een impost. Het perceel is aan de westzijde verkleind, waartoe een deel van de muur is vernieuwd.

Tot zover deze wandeling en beschrijving. Er staan gelukkig nog veel meer oude panden in Rosmalen en er valt nog veel meer te vertellen. Raadpleegt u hiervoor de nummers van Rosmalen. Op de site van onze heemkundekring kunt u daarvoor gebruik maken van het register. Dat is helemaal bijgewerkt en met de zoekfunctie van Word kunt u vrij snel vinden wat u zoekt.

Routekaart behorende bij de historische wandeling

- a: St Lambertuskerk en kerkhof - b: Het Huis van Meeuwen - c: Molen Duffheus - d: Oude waterkering
e: Boerderij - f: Boom Annenborch - g: Gedachteniskapel - h: Weidestraat 1 - i: Stationsstraat 2 -
j: Voormalig station anno 1881 - k: Standerdmolen - l: Dorpsstraat 66 - m: Dorpsstraat 91 -
n: Dorpsstraat 83 - o: Voormalige brouwerij De Kroon - p: Voormalig gemeentehuis -
q: Voormalige ambtswoning - r: Pastorie Markt 1*

Straatnaam: Henri Bayensstraat in Hintham (2)

De Mariaschool, later basisschool Den Hogen Hof, zoals die in 1954 aan de Henri Bayensstraat werd gebouwd.

Carl T.M.Horn

Eén van de straten, van noord naar zuid van de weg Hintham naar de Christiaan Kanne-mansstraat is vernoemd naar Henri Bayens. De enige bebouwing aan de straat ten tijde van de naamgeving was de R.K. Mariaschool voor meisjes en daar tegenover een textielfabriek. De school is tijdelijk getransformeerd in Gemeenschapshuis De Biechten en Bibliotheek. De textielfabriek heeft plaats gemaakt voor een zestal woningen.

Wie is Henri Bayens?

Hendrikus Johannes Adrianus Antonius Bayens werd geboren te Waalwijk op maandag 4 oktober 1876 als zoon van Wilhelmus Johannes Baijens (*14 juni 1845 Waalwijk) en Maria Anna Schellekens (* ca 1852 Breda); hij overleed te Amsterdam op zondag 23 december 1945. Zijn opleiding volgde hij onder andere aan de Tekenacademie te Antwerpen.

Henri, later ook wel Han genoemd, woonde en

werkte voornamelijk in Amsterdam; op 30 juni 1931 kwam hij vanuit Breukelen naar Amsterdam en woonde daar tot 5 maart 1936 op verschillende adressen.

In 1936 vestigde hij zich in de F.van Mierisstraat 101.II, verhuisde op 31 augustus 1939 naar de P.C.Hoofdstraat 166 bhs en op 22 maart 1943 naar het J.W.Brouwersplein 18 hs.

Hij schilderde landschappen aanvankelijk in de trant van de Haagse School, doch deed dat later op een meer eigen onafhankelijke manier. Ook schilderde hij figuurstukken

(naakten) en stillevens. Meestal signeerde hij met: H.Bayens.

Zijn schoondochter E.A. (Annelies) Bayens-Bekker schreef in 2003 in het boekje 'Han Bayens en Bets Bayens-Polak' het volgende:

Han Bayens en Bets Bayens-Polak.

Henri Bayens, ook wel Han genoemd, leerde van zijn vader, die een zaak in schildersmaterialen bezat in Waalwijk en Breda, het zogenaamde 'houten en marmeren' ook wel decoratieschilderen genoemd.

Later, toen hij ook zelf een dergelijk bedrijf had in Antwerpen, hij was er inmiddels getrouwd, begon hij hier een opleiding aan de Academie voor Schone Kunsten.

Gedurende die jaren ging zijn voorkeur steeds meer uit naar het artistieke, naar het vrije tekenen en schilderen en omstreeks 1920 vertrok hij dan ook naar Nederland om zich daar te vestigen in Haarlem. Hij werd er tekenleraar aan de Industrieschool en leerde er zijn tweede vrouw Elisabeth Polak (Amsterdam 14-9-1891 / Amsterdam 19-11-1965) kennen. Zij was toen leerling van

hem.

Zij, vijftien jaar jonger, kwam uit een gezin waarvan de vader al vroeg overleed. Haar moeder bleef met nog kleine kinderen achter en was niet in staat haar dochter naar de academie te sturen. Bets moest op haar zestiende naar kantoor en bezocht tegelijkertijd drie jaar lang de Avondtekenschool. Daarna kreeg zij les van o.a. haar man. Samen ondernamen zij veel schilder-reizen naar België, Luxemburg en Frankrijk en huurden daarnaast een ruimte op de moutzolder van een oude bierbrouwerij, waar zij hun atelier maakten.

Daar, in Hastière-Lavaux, werd op 12 november 1924 hun zoon Hans geboren. In 1926 vertrok de familie weer naar Amsterdam, om zich vervolgens in Breukelen te vestigen, waar hun tweede kind Sonja ter wereld kwam.

Het was in deze tijd, dat Han Bayens naam ging maken als schilder. Hij exposeerde in tal van kunstzalen in het hele land, onder meer bij Bennewitz en Kleykamp in Den Haag, Artibus in Arnhem en bij de kunstenaarsvereniging 'De Onafhankelijken' te Amsterdam. Zijn werk bleef niet onopgemerkt. Er waren lovende recensies in de pers van bekende kunstcritici als Just Havelaar, Kaspar.Niehaus en Cornelis Veth. Musea zoals het Gemeentemuseum van Arnhem en van Den Haag kochten zijn schilderijen aan. Tot de bezoekers van zijn tentoonstellingen hoorden de dichters A. Roland Holst en L.K. Rensburg

Han Bayens behoorde tot de Modernen en was in eerste instantie onder invloed van de Haagse School. Hij maakte vooral gestileerde, symbolisch aandoende landschappen en stillevens, enigszins vergelijkbaar met Toorop en Thorn Prikker. Zijn stijl werd indertijd gekarakteriseerd als 'zeer modern' en 'constructief en stylerend, min of meer herinnerend aan Le Fauconnier en aan L. Schelfhout'. Ook wekten zijn schilderijen reminiscenties aan Caspar David Friedrich.

De toenemende waardering voor zijn werk zette zich in de crisisjaren niet door. De familie trok

noodgedwongen weer naar Amsterdam. Bets Bayens (die zich toelegde op het schilderen van stillevens van de bekende karakterpoppen van Harrie van Tussenbroek en portretten) en haar man konden gedurende deze tijd nauwelijks van hun werk bestaan. Bijverdiensten, zoals het maken van illustraties voor bijvoorbeeld medische boeken, het maken van linoleumsneden, het houden van diverse agenturen en het verhuren van kamers, werden de belangrijkste bron van inkomsten.

Ondanks dit alles bleven zij zeer actief en betrokken. Kunstenaars als Henk Henriët, Huub van Lith, Chris Beekman, L.P.J. Braat, de Zwitser Franz Rederer en Harrie Kuyten behoorden tot de vriendenkring en kwamen regelmatig over de vloer. Evenals Dorrie Kalm, Maaïke Braat en Jeanne Bieruma Oosting, waarmee Bets Bayens een schildersgroepje had gevormd, genaamd 'De Zeester'

Er was sprake van een levendig, progressief, links klimaat. Men las thuis behalve de 'Kroniek voor Kunst en Cultuur' ook het communistisch dagblad 'De Tribune' en het verloop van de Spaanse burgeroorlog werd op de voet gevolgd. Tijdens de tweede wereldoorlog weigerden zij toe te treden tot de Kultuurkamer en boden zij hulp aan tal van mensen, waaronder vele joden die zij bij hen lieten onderduiken. De familie woonde in die tijd op het Jan Willem Brouwersplein in Amsterdam. Han Bayens, al enige tijd ziek, overleed kort na de oorlog in december 1945. Bets Bayens overleefde haar man bijna twintig jaar, en werkte in die tijd nog regelmatig in Zuid-Frankrijk. Zij overleed in 1965.

E.A. (Annelies) Bayens-Bekker

Bronnen:

1. *Gemeente Archief Rosmalen*
2. *Streekarchivariaat langs Aa en Dommel*
3. *Centraal Bureau voor Genealogie Den Haag*
4. *GenLias project*
5. *Ned.Beeldende Kunstenaars 1750-1950, deel I blz.56 door Pieter A.Scheen.*
6. *Rosmalla, ISSN 0925-2894*

Zomaar een toponiem (4): Hendrik Joordensboei Hintham

Wim Veekens

Na de toponiemen Kievitsven (Kruisstraat), Striensestraat (Rosmalen) en Kruipgat (Maliskamp) laten we in het onderstaande artikel ons naamkundig licht schijnen op het Hinthamse toponiem Hendrik Joordensboei.

Vermelding van de naam in 1768

Op 17 maart 1768 heeft Geertruij Jacob Wonders, huisvrouw [= echtgenote] van Jacobus De Ruijter, woonachtig alhier [= Rosmalen], wettelijk en erfelijk opgedragen en overgegeven aan Anna Tijssen, weduwe van Hendrik Van der Sloot, ook woonachtig te Rosmalen “een perceel Teulland van ouds genaamt **Hendrik Joordens Booy** waar op een huijske van de Verkrijgerse [= Anna Tijssen] getimmerd staat, groot omtrent een Loopense agt Roeden, geleegen alhier omtrent Hinthem, belendende Oostwaarts Willem Schuppens C.S., West en Zuijden de Gemeene Straat, en Noorden de Wed^e Anthonij van Beek.” (RAR, inventarisnummer 64, folio 40 recto)

Vermeldingen vóór 1768

Vóór 1768 (en ook na 1768) komt de naam verkort voor, dat wil zeggen zonder de persoonsnaam Hendrik Joorden(s).

1. Op 10 april 1751 staat het volgende te lezen: “de helft in een stuck teulland groot in het geheel ontrent anderhalve loopens en geleegen binnen deezen dorpen van rosmalen, d’een zijde den sieckenacker, de andere zijde den dijk, de eene eijnde den ziecken acker **de boei**.”

Dit teelland gaat over van Mattijs Elberts, inwoner van de stad ’s-Hertogenbosch, naar Willem Schuppens, inwoner van Rosmalen. (RAR, inv.nr. 61, folio 191 verso)

2. Ruim twee maanden later, 24 juni 1751, ko-

men we andermaal een omschrijving met het enkelvoudige woord *boei* tegen, alleen is het hier niet een eigennaam/ toponiem, maar een soortnaam omdat er “een *boei*” staat: “drie vijfde parte in **een boei** groot in het geheel 1½ roeij en geleegen als voor [= hintum], oostw[aarts] Antony van Beek, westw[aarts] de Gemeene Straat, zuijtw[aarts] de Erfgen[amen] Jacob Wonders, noortw[aarts] Antony van Beek.” Deze ‘boei’ hoort bij “een huijs en land geleegen binnen deesen dorpe van rosmalen ter plaatse genaamt hintum”. Het is eigendom van de kinderen Van Velthoven, wonende in Den Bosch en Rosmalen. (RAR inv.nr. 61, folio 196 verso)

Vermeldingen na 1768

1. Op 29 mei 1781 hebben de kinderen Van Velthoven wettelijk en erfelijk opgedragen en overgegeven aan Rosmalenaar Dirk Dielisse “een Huijs staande alhier onder Hinthams Rot” en “Een en half roede **de Boei**, d’een zijde Dirk Van Beek en d’andere zijde Petronella Schuppens”. (RAR, inv.nr. 69, folio 42)

2. Bijna zestien jaar later, op 3 april 1797, draagt Bosschenaar Godefridus van Dee het bovenstaande, dat van Dirk Dielisse komt, over aan Anthony van Griensven, die in Lith woont: “een en halve Roede genaamt **de Boei**, aan d’eene zijde Dirk van Beek, en d’andere zijde Johannes Strik N^o U^{sc} [NB. Johannes Strik is de man van Petronella Schuppens]. (RAR, inv.nr. 76, folio 144)

Identificatie

Uit de bovenstaande vermeldingen lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat de namen Boei en Hendrik Joordensboei als identiek beschouwd kunnen worden. De belendingen kunnen voor deze vereenzelviging als bewijs aangevoerd worden, te weten: de ‘gemene’ ofwel openbare

een bijbelse naam is die als een Germaanse naam werd beschouwd. (Geciteerd door DE-BRABANDERE, blz. 661)

Uit eigen nader onderzoek blijkt dat de mannen-naam Jorden/ Jordaan en de familienaam Jo(o)rdens ook in de Meierij van Den Bosch in de 15de en 16de eeuw voorkwamen.

Ze staan genoteerd in het Bosch' Protocol dat bestaat uit "registers van vrijwillige rechtspraak, opgetekend ten overstaan van de schepenen van 's-Hertogenbosch". (VAN SYNGHEL, blz. 5). Uit 1423 is bekend de vermelding met "Jordaen, zoon van wijlen Jan Joerdens." (BP inv.nr. 1194 folio 20 verso) In 1425 wordt genoemd een zekere "Henrick Joerdens, zoon van wijlen Jordaen die Leeuwe." (BP inv.nr. 1195 folio 90) In het jaar 1468 wordt vermeld "Peter Joirdens, man van Oda Baudewijn Jan Weijger-ganck." (BP inv.nr.1238 folio 278 verso).

Tot slot een vermelding uit de 16de eeuw, en wel uit 1561: "Sophie Jan van Beeck, wed^e van Jor-den Jan Jordens." (BP inv.nr. 1269 folio 313 verso)

Wie 'onze' Hendrik Joordens nou eigenlijk was, waar en wanneer hij leefde, weten we tot op heden niet. Of er een familieband bestaat tussen de zojuist genoemde 15de eeuwse Henrick Joerdens en de 18de eeuwse Hendrik Joordens is ons evenmin bekend. Bekleedde hij misschien een functie binnen de leprozerie of lazerij van Den Bosch? Dit was een inrichting waar melaatsen verpleegd werden.

Het in april 1751 genoemde (*Hendrik Joordens*) *boei* was immers een "ziecken acker".

Ziek heeft hier de bijzondere betekenis van melaats/ aan lepra lijdend. (Lepra was in het verleden een geveesde besmettelijke volksziekte) Dat de leprozerie ofwel het leprozenhuis de Ziekenakker - belending van 'de boei' in 1751 - in eigendom had, wordt al eerder aangegeven in een Rosmalens verpondingboek uit 1703. In dit register staat dat het "Leprosen ofte Weeshuijs" (grond)belasting moet betalen voor "den Siecken Acker tot hintem". (OAR, folio 21 verso – folio 22).

Verder onderzoek heeft echter tot nu toe geen

Afb. 2. De lazerij of leprozerie van Den Bosch aan de weg naar Hintham, nabij de kruising met de Vliertsesteeg (1629)

verband aangetoond tussen Hendrik Joordens en de leprozerie of lazerij van Den Bosch.

B. Tweede deel van de naam

Het tweede, bepaalde deel van de naam is het zelfstandig naamwoord *boei*. Dit woord verwijst in de perceelsnaam *Hendrik Joordensboei* uiteraard niet naar een keten (handboei), een reddingsgordel of een op het water drijvend baken. Het is een term die al in het Middelnederlands voorkomt (ca. 1200 – ca. 1500). Het kent in de loop van de tijd al naargelang de streek verschillende vormen. Zo komt in de Brabantse en Vlaamse tongval de vorm *boei(e)* voor; in de Noord-Hollandse tongval verschijnt het als *boed*; in het Drentse dialect als *boe* en ten slotte in het Fries als *bod(d)e*. (WNT, 1892, III [1], kolom 51-52)

Het Middelnederlandse woord *boede*, *bode*, *buede*, wordt omschreven met "een klein huisje, meestal een houten gebouwtje". Ook betekent het "kraam, tent; loods, schuur, keet; hutje".

(MWB, 1885, I, kolom 1331) Volgens de 'dikke' Van Dale is dit begrip in gewestelijke talen nog bekend in de betekenissen van: "kleine schuur of loods, meestal van planken, als bergplaats van hout, kolen, stro, gereedschap enz., soms ook van schapen, varkens en ander klein jong vee." (VAN DALE, blz. 408)

Dat het ‘beschaafde’ *boed(e)* geleid heeft tot *boei(e)* is geen ongewoon verschijnsel. Nu nog hoort men bij voorbeeld / goej(e) / zeggen voor *goed(e)*, / ’n dooje / voor *een dode*, / braaje / voor *braden* en / steeje / voor *steden*. Het woord *oojevaar* beantwoordt ook aan dit taalfenomeen: de oudst bekende Middelnederlandse vorm van deze vogelnaam was *odevare*. (EWN, deel 3, blz. 464)

Zojuist hebben we gezien dat *boei(e)* de Brabantse vorm van *boed(e)* is. Dat *boei* inderdaad de Brabantse vorm van *boed(e)* is, is niet alleen aangetoond door onze vermeldingen uit de tweede helft van de 18de eeuw (1751, 1768, 1781 en 1797), maar blijkt ook uit het hierboven vermelde verpondingboek uit 1703. Daar is op folio 6 sprake van een kleine *boei*: “Een boeijen” (omgeving “de Cruijstraet”); op folio 28 spreekt men van “Joost Teunisse de Noijert, Een boeij” (Hintom). Op folio 13 staat een zinsnede die van belang is voor de naamsverklaring van *Hendrik Joordensboei*: “Juffr. van Breugel op t garstlant (...) daer de boeij stont.” (OAR, inv.nr. 148) Vergelijk hiermee de vermelding van de naam Hendrik Joordensboei uit 1768 in een enigszins parallelle zinsnede: “een perceel Teulland genaamt Hendrik Joordens Booy waar op een huijske (...) getimmerd staat.”

Met de laatste twee fragmenten weten we wat het Hinthamse toponiem Hendrik Joordensboei van oorsprong betekent. Onder *boei* moeten we hier verstaan een klein, van planken getimmerd huisje, mogelijk een (kleine) schuur. (Zie hierboven bij het MWB en Van Dale) Uit de vermelding van 1768, waar Hendrik Joordensboei de naam is van een stuk teelland waarop een huisje staat, blijkt dat het eenvoudige bouwwerkje zijn naam heeft doen overgaan op een stuk land.

Zoiets is niet echt ongewoon in de (plaats) naamkunde. Enkele voorbeelden uit de Boxtelse toponymie maken dit duidelijk. In 1561 spreekt men van “een acker landts geh(eten) den boer” Een *boer*, Middelnederlands *buur*, *buer*, is een oud woord voor huisje, wat eerder in 1517 – ook in een Boxtelse bron - aangetoond wordt: “een

huijsken geh(eten) den boer”. Het MWB geeft voor *boer*/ *buur*/ *buer* de betekenis “huis, schuur”. (MWB, I, kolom 1486) Ook met het zelfstandig naamwoord *huis(je)* kunnen we voorbeelden geven waarbij het benoemde, dat wil zeggen het gebouw(tje), is overgegaan als naam voor een stuk land, bij voorbeeld: “een stuck erfve soo teullant als weijlants geno(em)t het huijsken” (1658), en “een acker rogh gen (aamt) d’ou huijske (= het oude huisje)” (1734). (WV)

Kortom, het Hinthamse *Hendrik Joordensboei* kan verklaard worden met: houten huisje of schuur(tje) toebehorend aan of in gebruik zijnde bij Hendrik Joordens!

Besluit

Een eenvoudige naam als *Hendrik Joordensboei* kan bij wat verder onderzoek toch nog genoeg stof opleveren. Het tweede stuk van de naam blijkt tot zonder meer eind 18 de eeuw in deze contreien een gangbaar woord voor een simpel gebouwtje geweest te zijn. Het blijkt zelfs dat het in enkele streektaalen nog steeds bekend is. De kwalificatie van de besproken naam als ‘ziekenakker’ voert ons terug naar een tijd die geteisterd werd door een van de meest verschrikkelijke ziekten die ons land ooit gekend heeft.

Kortom, ook nu geldt weer: een (veld- of plaats) naam draagt altijd wel een stukje geschiedenis met zich mee!

Afkortingen van/ in bronnen

AA, v.d.	A. v.d. Aa, ‘Tussenverslag veldnamenonderzoek’, in <i>Rosmalla</i> , 1995-1999
BP	Bosch’ Protocol (Fiches door: Ferdinand. Smulders en Mechelen Spierings)
C.S.	Cum Suis (= met de zijnen)
Nº U ^s	Nomine Uxoris (= uit naam van de echtgenote)
OAR	Oud Archief Rosmalen (1604 – 1811)
OAT	Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel

RAR Rechterlijk Archief Rosmalen
(1580 – 1810)

WV Wim Veekens, Collectie Boxtelse
toponiemen

Nota bene BP, OAR en RAR: aanwezig op
Gemeentearchief van 's-Hertogenbosch

Afkorting bibliografie

BERKEL, G. van (e.a.), *Het nieuwste voornamenboek: over de herkomst en betekenis van voornamen*, Houten, 1991.

DEBRABANDERE, F., *Woordenboek van de familienamen in België en Noord - Frankrijk*, Amsterdam/ Antwerpen, 2003.

EWN, *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*, M. Philippa (hoofdred.), e.e.a., Amsterdam, 2003 – 2005 – 2007 (deel 4 verschijnt in 2009).

MWB, *Middelnederlandsch Woordenboek*, door E. Verwijs en J. Verdam, e.a.a., 's-Gravenhage, 11 delen, 1885 – 1941.

SCHAAR, J. van der, *Woordenboek van voornamen*, Utrecht, 1993 (7^e druk Prisma Woorden-

boeken).

SCHÖNFELD, M., *Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen*, Darmstadt, 1965.

VAN DALE, van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal, Utrecht – Antwerpen, 1995, 3 delen, (12^e druk).

VAN SYNGHEL, G., *Het Bosch' Protocol, een praktische handleiding*, 's-Hertogenbosch, 1993.

WNT, *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, 's – Gravenhage en Leiden, 29 delen, 1882 e.v.

Verantwoording afbeeldingen

Afb. 1 Fragment anno 1895, uit: *Historische Atlas Noord-Brabant*, Den Ilp, 1991

Afb. 2 Fragment anno 1629, uit: '800 jaar Den Bosch, de Bosschenaren en hun armen en zieken', in: *Ach Lieve Tijd*, ['s-Hertogenbosch] – Zwolle, 1982/83, deel 3, blz. 136 (= fragment van de kaart van het Beleg van Den Bosch) (Mededeling door de heer Jacques Biemans, medewerker Gemeentearchief 's-Hertogenbosch 14 november 2008.)

Hintham in de jaren twintig van de vorige eeuw

Voor u gehoord 50

Harry Coppens

Rozenkrans

Jentje van Peerkes vloekte tegen z'n pèrd dat de mallejan moest trekken. De pastoor kwam net langs en hoorde dat. Hij zei: "Jentje, ik zou liever je rozenkrans zijn dan je paard."

Jentje lachte en antwoordde: "Dè zò òk niej meevalle pestoor, 't hil jaor òn unne spijker hange!"

Dur 't oog van de nòld

"Potverdorie," zin Jèntje,

Dè waar mar net op 't kèntje.

Ik ben dur 't oog van de nold gekrope

Want ik zag op 't leste nippertje pas

Dè wè daor onkwaam unnen auto was.

Anders waar ik tusse die 2 lichjes durgelope.

Ziek

Henk Tisse en Drika gingen in d'n ondertrouw. Ze ginge same nor de pastoor. Ze ware bèij al hil wijd in de veertig. Henk die hà unne slag in z'n wiel zowès ze dè zinne (hij liep mank) en Drika hà 'n klap van de wiek gehad (nie olling goed snik) De pastoor hà al lang gezien wè vur spek dettie in de kuip hà. Hij zin: "t Is bij jullie al lang geleden dat je godsdienstles gehad hebt, daarom zal ik maar één vraag stellen: wanneer is Christus gestorven?"

Drika keek de pastoor òn en zin: "Ik wies gin-nins dè dieje goeie mins ziek waar geweest."

De pastoor din z'n boek dicht en drie weeke nòdderhand trouwden Henk en Drika.

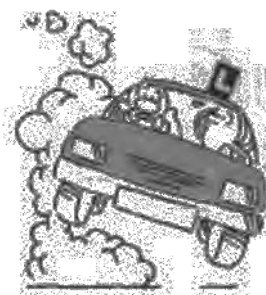
Rijbewijs

't Is nog 'n hil persecusie ès ge tegesworrig oew rijbewijs wilt haole. Ok al denkte: de volgende keer dan breng ik 't mee, mar dè is toch mekkelijker gezeed es gedaon.

Al tien keer was ons buurvrouw onderhand op examen geweest. Akkerhel nog nie henne.

Zood'r nie wè van krège?

D'n inne keer ree ze te hard en dan weer te zuutjes, hà dieje mins van dè examen gezeed. En zonder iets te zegge trok iej ok al 'nne keer òn de rem. En ze waar toch hillemaol niej dur 't rooi stoplicht gereetje of

iets van diejen aard. Misschien din iej 't wel expres. En aander mense hà ze 'r ok al over heure klage dè't skaand waar, dè ze de minse zo dik terug liete komme. Mar wè konde'r al aon doen? En alleman vroeg nou, hoeveel lesse ze al hà gehad en ze han'r al goeie raad gegeeve ok al. Ze moes dees doen en ze moes dè doen. Pillen haole bè d'n dokter, 'n kars aonsteke vur den heilige Christoffel en ze hà ok al 'n tientje opgestuurd nor zo'n wèfke dè oew van de zinnewe af kos helpe. Mar 't hà gèn van alle geholpe.

En de leste keer hà 't toch mar 'n haor geschild of ze zoo wel geslaagd zèn geweest, es de deur van diejen auto onder wege nie per ongeluk open gespronge waar. Ze reej krèk dur dieje scherpe bocht nor de Venstraot en daor vliegt me toch de deur ope, aon de kant van diejen mins. 't Hà niej veul geskild of iej waar d'r nog uitgevalle ok. En dè zò ammaol nie gebeurd zèn, es deje klorus zellef diej deur mar toegetrokke hà. En nou gaaf iej heur de schuld, dè ze dan ok niej zo hard dur diej bocht hà moete rije. Ze hà zò moete skreuwe, dè kunde wel begrèpe."t Hà toch al zoveul geld gekost Ze wist niej goed wè ze d'r mee aon moes vange. Mar toen ze heurde dè de diej en d'n dieje toch ok dè rijbewijs ha'n gehaold en dè wèfke van Bertjes waar toch al zestig. Diej waar wel vijftien keer op examen geweest. En durum zò ze 't toch nog inne keer probeere.

Zodoende ging ze sanderendaags nor dieje mins van de rijles zegge dèttiej 't dan toch mar weer aon moes vraoge. Want hij gaaf ze veul kans dè

ze, es ze 'n bietje geluk hà, de volgende keer hèndig kos slaage. En es ze dè pepier hà, dan zò ze al dè leed en diej ellende gaauw vergeete zèn. Ze zo 'r lichtelijk hendiger aonkomme es aon 'nne vrijer, docht ze stillekes bè d'r èige. En dan d'rbè 't trouwgeld waar ie eigenlijk ok niej werd.

“Ge moet aonhaauwe ès de Lommelse hond” waar zènne goeie raod.

En toen ik 't heurde vertelle docht ik d'r kossiej wel 's gelijk in hebbe. Immers, den aonhaauwer wint, en dor geuget toch mar um. Anders weet ik ok niej wè'k er van moet zegge. Want zonder moeite hedde niks es luis (en lang nagel).

Striepke

'n Aauw boerke ut Rósmòlle zin dettiej, essiej mi de zog nor d'n beer waar geweest alted 'n krepke in z'ne nagelriem zette. Es dè striepke utgegroeid waar tot tèine de nagel, dan waar de zog òn d'n tijd en moes ze bagge. Zestien weeke em twee daag duurde dè.

Klènste kerkske

Twee bevriende aauw boerkes kwaame mekare nò lange ted weer 's tegen. D'r wier bij-gebuurt en gevraagd hoe 't zo ammaol ging.

En toen dè zo'm bietje gevraagd en gezeed waar, vroeg d'n inne òn d'n anderen of iej 't ok nog ooit op zennen aauwer din:

”Och ja” waar 't antwoord, ”ok in 't klènste kerkske wurt nog wel 's 'n miske geleeze.”

Allerlèste mik

Onze Vader , die in de hemel zijt
En die onze dagelijkse boterham snijdt
Snijd maar snijd hem niet te dik
Want het is onze allerleste mik.

Hondsgezeik

Bertha was pastoorsmeid en woonde op de pastorie bij de pastoor. Op zekere dag kwam er iemand aan de bel en vroeg om mijnheer de pastoor te spreken, Daar hij niet thuis was vroeg hij aan Bertha:”Wanneer dan wel?”

Bertha sprak::

”Oo, die kan d'r alle hondsgezeik zen.!”

Dat betekent dus ieder ogenblik.

Een paar dagen later kwam er een geestelijke met nogal wat paars van het bisdom Den Bosch vertellen dat zulke woorden als hondsgezeik op een pastorie niet pasten.

Mooie spreuken

Ik zal 't nederig bekennen: ik ben te verwaand om ijdel te zijn.

Wie zichzelf wegcijfert wordt tenslotte een nul.

Hoe minder iemand weegt, des te sneller kan hij stijgen.

Wie zich jong voelt begint al oud te worden

Mensen die graag vertellen, beleven altijd avonturen’

Gescheiden

Mijn ouders zijn gescheiden
ze zijn niet meer bij elkaar
En ik moet steeds maar kiezen,
dat is nou juist zo naar.

Als ik voor mijn moeder kies,
wordt vader erg kwaad.

En als ik voor mijn vader kies
zet moeder me op straat.

Ik denk dat ik maar hier blijf,
dan schrijf ik wel een brief.
Eén aan vader, één aan moeder,
want ik vind ze beiden lief.

Erven

Zo menig erf'nisaandeel wordt,
Eer alles voor elkaar is,
Verbazend klein; géén wonder ook.
't Loopt over den notaris.

Kakken

Voor hooggeplaatsen
Natuurlijk kakmadam.
Hoe hoger op je hakken
Hoe hoger jij kunt kakken!

Rechtverdraaiers

Op rechtverdraaiers

Geld, dat stom is
Maakt recht wat krom is.
Alleen niet bij dien Eéne, die alom is.

Nabestaanden

Op nabestaanden
“Och van den doode niets dan goed!”
Dit laat ons meestal raden,
Dat, toen die doode levend was,
Hij hoorde bij de kwaden.

Ouwer worre

Worde onderhand ‘s vijftig, dan verandert ‘r
zoveel,
‘t gu hil zuutjes, moete wete, ja, dè’s gin flauwe
kul,
want ge kregt van die kwaole, die ge vruger
nooit nie ha’t,
en die komme mi de jaore, en dè gu’ ontzettend
hard.

Es ge gèire de krant wilt leeze en ge houdt
zoveul van sport,
mar de lettersworre klèinder, want oew èrm zen
te kort,
zulde toch ‘s moete denke ,bè d’n oogarts langs
te gaon,
en dan moete mar nie mauwe of diejen bril oe
wel zal staon.

Vruger konde dagen utgaon, liete ok d’n drank
nie staon,
laot nor bed en vruug ‘r utgaon, ja dè konde toen
nog òn,
mar nouw gòdde nor ‘t fisje, al moete ‘s merges
nor ‘t fabriek,
drinkte unne goeien borrel, bende dage lang nog
ziek.

Verschillende betekenissen

Er zijn frappante gelijkenissen en verschillen
tussen Oost- en West-Brabant. Zo zegt men in
Bergen op Zoom bijvoorbeeld:
De wind zit op eiers wanneer het steeds uit
dezelfde hoek waait, terwijl diezelfde wend daar

dan zeker jong hi.

Voor West-Brabant moet men weten dat kiepke
de roepnaam is voor een kalfje, en niet zoals in
het Oosten voor een kuiken.

Kuuske kan binnen de provincie ook tot mis-
verstand en leiden:(maar ook wel elders):

Is het een varkentje, terwijl in de oostelijke hoek
meestal een kalf bedoeld wordt.

De lisdodde heeft bij ons de volksnaam lampe-
poetser of (bruine) retespoetser, in West- Brabant
heet hetzelfde gewas heel wat poëtischer: wiele-
wouterke.

Het woord bag betekent in Oost-Brabant big,
maar in Made is het heel iets anders blijkens het
May’s woordenboek van Jos Kooiman. Daar is
bag het woord voor koolraap.

Heet krèijge

D’n aauwe smid hà vur de flauwe kul (flauwe
kul is gin kul zinne ze vruger, peper aan je reet
dat is pas heet) ‘n bord bij de smederij gezet
waorrop stond:

“Ik maak alles recht wat krom is.”

Toen kwaam ‘r ‘nne keer ‘n hil aauw wèfke
langs de smid. Ze laas d’n tekst en din nor
binne. “Zodde gè mèn ok nog recht kunne
make?” vroeg ze òn dieje smid. De smid kiek op
en zin mé ‘ne laach:

”Dè kan ik alleen ès ik oew nog heet kan
krijge.”

Gevòrlijk beroep

Dokter van Oord kwam een mevrouw onder-
zoeken in het Gasthuis bij de zusters.

De dokter zei: ”Mie ge
moet oew boveste
knoopkes losmake.”

Mie aarzelend:

”Mar dokter, wè hedde
gè toch ‘n gevorlijk
beroep.”

HEEMKUNDEKRING ROSMALEN

DANKT ZIJN SPONSORS

Boundless Business Consultancy	Heihoeven 53	5244 GK	Rosmalen
Woningstichting De Kleine Meijerij	Weidestraat 2	5241 CB	Rosmalen
Donatus Ond.Verz. Maatschappij	Hoff van Hollantlaan 8	5243 SR	Rosmalen
Timmers Bouwbedrijf bv.	Heikampweg 6	5249 JX	Rosmalen
P.Hoedemakers & Zn. bv.	De Grote Elst 40	5246 JP	Rosmalen
Apotheek Rosmalen-Berlicum	Oude Baan 9	5242 HT	Rosmalen
Dinos B.V,	Weidestraat 32	5241CB	Rosmalen
Ginderzande bv.	Raadhuisstraat 51	5241 BK	Rosmalen
Soos Satisfaction	Fort Alexanderstraat 31	5241 EX	Rosmalen
Dura Vermeer Bouw Rosmalen bv.	Stationsplein 1	5241 GN	Rosmalen
Dierenspeciaalzaak Nico van den Berg	Oude Baan 3	5242 HT	Rosmalen
Boek en Kantoorhandel Robben	Molenhoekpassage 23	5242 CZ	Rosmalen
Grieks-Macedonisch Spec. Restaurant	Rodenborchweg 35	5241 VN	Rosmalen
Lambermont Groep	Burg. Wolterstraat 1	5241 EM	Rosmalen
Piels bv. Technisch Installatiebedrijf	Vinkenveld 6a	5249 JP	Rosmalen
Sanidrome Van Grinsven bv.	Stadionlaan 167	5246 JT	Rosmalen
Gebr. Voets Weg- en Waterbouw	Vinkenveld 4	5249 JP	Rosmalen
De Kentering	Dorpsstraat 54	5241 ED	Rosmalen
Car-O-Tech	Hoogstraat 5	5258 BA	Berlicum
Haarmode Peter van Wanrooy	Striensestraat 15	5241 AW	Rosmalen
Huijbrechts & Peters Notarissen	Hoff van Hollantlaan 5	5243 SR	Rosmalen
v.d.Weide Holding	Pastoor de Leijerstraat 5	5246 JA	Rosmalen
Bouwbedrijf van Niftrik	Friezenstraat 2	5249 JS	Rosmalen
Bouwmans Oliehandel bv.	Westeind 2	5245 NL	Rosmalen